

Է ՏԻՐԻ

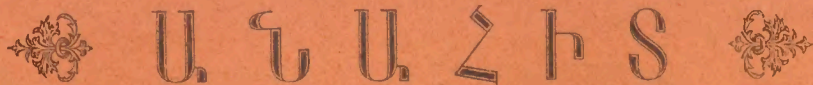
1905 ԱՊՐԻԼ

ԹԻՒ 4

ԲԱՐԵՉ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանման բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Լոյսը կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Տախտեանական խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Եթէ հոգին չծարգմանէր, չլուսաւորէր ինչ որ միւսը կ'ըսէ, այդ չհասկցուած մտին բնութիւնը չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԵ

Ա Ն Ա Հ Ի Տ

Բացուած է բաժանորդագրութիւն ԵՍԹԵՐՈՐԴ ԵՐՉԱՆԻՆ համար

ԲՍԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ ՊԵՏՔ Է ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԵԼ

ԱՆԱՀԻՏԸ աւարտեց իր վեցերորդ շրջանը եւ կը մանէ Եօթերորդը :

ԱՆԱՀԻՏԻ գլխաւոր նպատակն եղած է միշտ՝ նպաստել, իր ուժերուն ու միջոցներուն չափովը, հայ ժողովրդին բարոյական ու մտաւորական զարգացմանը : Պիտի շարունակէ այսուհետեւ, առաւել քան երբեք եռանդով, իր ջանքերը նուիրել այդ էական նպատակին :

Պիտի հրատարակէ 1. Խնամուած ու մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւններ ազգային, գրական, գեղարուեստական, պատմական, իմաստասիրական, գիտական, ընկերական հարցերու վրայ . 2. Գննական ու կենսագրական յօդուածներ եւրոպական գրականութեան ու արուեստի մեծ գէմքերու եւ յատկանշական շարժումներու մասին, եւ թարգմանութիւններ արեւմտեան գրականութեան հատընտիր էջերու : 3. Ուսումնասիրութիւններ արեւելեան գրականութեանց մասին, եւ թարգմանութիւններ արեւելեան գրականութեան գեղեցիկ հատուածներու . 4. Բանաստեղծութիւններ, վիպակներ, հին ու նոր կեանքի պատկերներ, քննական քրոնիկներ ժամանակակից հայ գրական ու գեղարուեստական բնորոշ երեւոյթներու մասին եւն. եւն. :

ԱՆԱՀԻՏԻ խմբագրութիւնն այս առթիւ իր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ այն բոլոր աշխատակիցներուն որոնք հաճեցան ազնուաբար աջակցիլ եւ այսուհետեւ ալ պիտի աջակցին իր ջանքերուն եւ որոնց թիւն այժմ կը ստուարանայ քանի մը նոր ու կարեւոր աշխատակիցներով : Մեր ծրագրին համակրող եւ մեր ստանձնած գործին կարեւորութիւնն զգացող ուրիշ լուրջ մտքեր ալ՝ եթէ իրենց աջակցութիւնն ուզեն բերել կցել մեր ջանքերուն, վստահ կրնան ըլլալ որ ԱՆԱՀԻՏԻ մէջ պիտի գտնեն եղբայրական հիւրընկալութիւն : ԱՆԱՀԻՏԸ աղանդամու, անձկամիտ ու սահմանափակ հրատարակութիւն մը չէ . խմբագրութիւնն ունի իր որոշ համուզումները, ձգտումները եւ ուղղութիւնը՝ ամէն տեսակ հարցերու մէջ, բայց եւ սիրով կը հիւճրընկալէ տարբեր ձգտումներէ ներշնչուած յօդուածներ, պայմանով որ լրջութեամբ եւ անկեժութեամբ յղացուած ըլլան եւ գրական վայելուչ ձևով արտայայտուած : Եւ անձնիւր աշխատակից միմիայն իր յօդուածին պատասխանատուութիւնն ունի :

Կը խնդրենք մեր բաժանորդներէն որ միանգամ ընդ միշտ ըմբփղունեն թէ ԲՍԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ ԵՐ ՉԱՆԻՆ Է ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԵԼ : — Կը խնդրենք մեր գործակալներէն որ իրենց ջանքերուն մէջ ՓՈՒԹԿՈՒՆ ԸԿԿԱՆ որքան կարելի է :

Մեր ընթերցողներէն կամ բաժանորդներէն անոնք որ հինգ բաժանորդ գտնեն եւ բանագրենները կանխիկ գանձելով մեզի հասցնեն, պիտի ստանան ձրխարար Անանիսի 1905ի բոլոր թիւերը. անոնք որ տասը բաժանորդ գտնեն, պիտի ստանան ձրխարար 1905ի եւ 1906ի Անանիսը դւ « Պէշիկիթաշեանի ճառերն ու քերթուածները » :

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

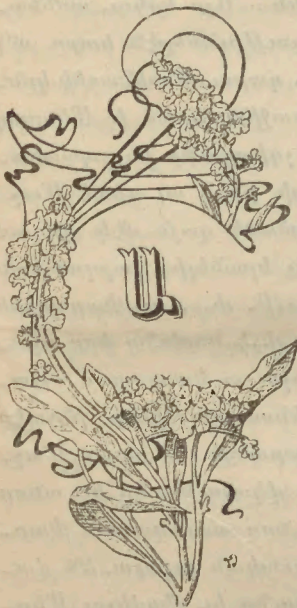
Է. ՏԱՐԻ

ԱՊՐԻԼ

Թ/Ղ 4

ՄԱՇՏՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Գտիչ այբուբենի, թարգմանիչ,
աւեսարանող եւ մատենագիր

յս հոյակապ անձնաւո-
րու թիւնը զոր Հայ
ազգը եւ եկեղեցին
մեծանանդէս կը տօնեն
տասնըհինգ դարերէ ի
վեր եւ կը միաբանին
նկատելու իրենց ամե-
նէն մեծ բարերարնե-
րէն եւ հայ մտքին

փայլակող փառքերէն մէկը, «տացած է իր այս
գերակայ դիրքը գլխաւորապէս այբուբենքի
նուէրին համար զոր ըրաւ իր ազգին : Մաշտոց
վարդապետ՝ գտիչ տտաերու, ահա իր հանրա-
ծանօթ տիաղոսը : Արդարեւ իր ազգին սեպհա-
կան տառերու գիւտը, որ կարելի ըրաւ բնիկ
ազգային գրականութեան ծնունդը, այնպիսի

հիացում եւ խանդավառութիւն ազգած է իր
երախտագէտ ազգին մտքին, որ շուտ ստացած է
ան՝ երկնային միջնորդութեան՝ սքանչելիքի մը
հիւստեածքը, եւ ստուերի մէջ ձգած Մաշտոց
վարդապետի արդիւնալից կեանքին միւս գըր-
ուաղները : Լաւ նկատելով զայն՝ լոկ տառեր
չեն եղած իր միակ նուէրը . Հայութիւնը ինք-
նին իր նուէրն է . նուէր մը որ Գրիգոր Լու-
սաւորիչէն, ու « Երկրորդ լուսաւորիչ »էն՝
Մեծն Ներսէսէ ետքը, անոր միջոցաւ ա՛լ վերջ-
նական, մշտնջենական, անկապաւելի եղաւ :
Տառերուն գիւտն էր եւ անոր անմիջապէս հե-
տեւող թարգմանութիւնները Ս. Գրքի եւ կրօ-
նական գրուածներու, որ քրիստոնէական կրօնի
իտէալը ամէն Հայու հոգիին ներքնաշխարհը
մտցուցին եւ խորապէս փոփոխեցին զայն :

Քաղաքական տկարացման, նուազումի վը-
տանգին ենթարկուած ազգի մը համար փրկու-
թիւնը յաճախ նոր խտէալի մը համատարած
ոգեւորումին մէջ է : Հայոց համար ա՛լ հինգե-
րորդ դարուն նուաճուած, կտրատուած, գըձ-
ձուած Հայաստանին համար ա՛լ կազդուրիչ
բաժակը տուաւ Քրիստոնէական Նոր-Կեանքի
առաջնորդող վերածնութիւնը՝ արդիւնք ընտե-
լացման Ս. Գրքի եւ քրիստոնէական վարդա-
պետութեանց, որոնք առաջին անգամ հայ հան-
րութեան սրտին ճանբան կը գտնէին հայ լեզ-
ուին միջոցաւ : Ազգը կը վերագտնէր իր կրօն-
քը, եւ նորահաւատի մը բոլոր խանդավառու-
թեամբ՝ անձնատուութեամբ կը փարէր անոր :

Այս վերացումին, այս արբեցութեան ուժովն էր որ հանդէս եկաւ Վարդանանց յաղթական պարտութիւնը: 451ը հարազատ զաւակն է 404ին, անդրանիկ զաւակ մը որուն չպակտեցան արժանաւոր եղբայրներ: Այն օրէն ի վեր հայ ազգը կրօնապէս եւ մտաւորապէս դէմքը շրջեց արեւելքէն արեւմուտք, եւ արեւմտեան քրիստոնեայ ազգերու մեծ խմբին հետ խնամութիւն կապեց, եւ այսպէս վեհագոյն կրօնի մը եւ բարձրագոյն քաղաքակրթութեան մը ոգեւորութեամբ զինուած՝ կրցաւ դուրսէն ըստ պառնացող բոլոր հուրերը ու բոլոր սուրերը արհամարհել:

Մաշտոց վարդապետի պանծալից կեանքին ամենամեծ պարծանքներէն մէկն է մանաւանդ իր մտաւոր լոյսին ճառագայթումը իր բուն հայրենիքէն դուրս հարեւան ազգութեանց վերայ ու օգտին. իր յատկանշօրէն հայ սիրտը չգոհանալով իր ազգին վայելքովը՝ մղած է զինքը ուրիշ ազգեր ալ հաղորդակից ու բաժանորդ ընելու այն բարիքին զոր պարգեւած էր իր ազգին, ու օտար ու ազխալուր լեզուներու — ինչպէս վրացերէնն ու աղուաներէնը — ընտելանալու բոլոր տաժանքը յանձն առած՝ անոնց ալ ճարտարած է ազգային նշանադիրներ — նախանկար օրինակ մը այն այլասիրական հանրօգուտ կերպարանքին որով հայ կեանքը յայտ կուգայ ամէն ատեն երբ լիազօր, անկաշկանդ գործունէութեան մէջ է: Եթէ թէն կը պարծի ֆրանսական ազնիւ ոգիին վրայ, որ թելադրեց Ֆրանսացւոց 1789ին «Մարդկային իրաւունք» ի յայտարարութիւնն ընել ոչ թէ Ֆրանսացիի, այլ համայն մարդկութեան անունով, մինչդեռ Անգլիա իր մեծ իրաւութուղթը (magna charta) ձեռք բերած ատեն լոկ Անգլիան ու Անգլիացիները ի նկատի ունեցած էր՝ կղզեցիական անձնահոգութեամբ, Հայը ոչ նուազ իրաւունք ունի նմանօրինակ պարծանքի մը իր տաղանդաւոր հայրենակցով՝ Մաշտոց վարդապետով որ ոչ այբուբենքի գիւտը եւ ոչ ալ կենաց խօսքի քարոզութիւնը իր երկրին սահմանափակեց, այլ ընտրեց ըլլալ նաև օտար ազգերու տառերու պարգեւատու, եւ «ի սփիւռս հեթանոսաց» սերմանող Աւետարանի կենսաբեր վարդապետութեան:

Մաշտոց վարդապետի կեանքն ուրուադեւ լու ատեն առաջին քննելի կէտը որ կը ներկայանայ, իր անունն է: Յայտնի է որ այդ անունը որով տղայ աւուր սովորած էինք ճանչնալ հայ տառերու գտիչը, եւ օրացոյցներու մէջ նշանակուած կը տեսնէինք առաջին թարգմանչաց տօնական օրը՝ Սահակի հետ, Մեսրոպ կամ Մեսրոբ է: Բայց նոր քննութիւններ տեղ չեն ձգեր տարակուսելու թէ ատ չէր իր անունը, այլ Մաշտոց (ո՛չ Մաշթոց, զի արմատն է մաշտ, ո՛չ մաշթ. մաշթի մէջ քն պարզապէս սաստկացումն ըլլալով ճի՛ չչականի քով, ինչպէս կը պատահի յաճախ, օրինակի համար aus որ կը հնչուի աւթ): Մաշտոց՝ ռով գրուած կը տեսնենք ինչ ներորդ դարու մէջ կաթողիկոսի մը անունը, որ իր անունը տուած է ծանօթ ծիսարանին (Տիշտ ինչպէս Գրիգոր Նարեկացիի անունէն Նարեկ անունը առած է իր աղօթագիրքը): Մաշտոց վարդապետի կենսագիրը Կորիւն բնաւ չճանչնար Մեսրոպ անունը, այլ Մաշթոց կը գրէ ամէն անգամ որ անունը կը գործածէ, նոյնպէս Փարպեցի, ի բաց առեալ այն տեղերն որ ընդմիջարկութիւն են: Այս երկու ամենամօտ ժամանակի վկայութիւններէն ետքը ա՛լ կարելի չէ ընդունիլ է. դարու իտրենացիի կրնաքահայրութիւնը որ առաջինն եղած է Մեսրոպ անունը տալու անոր, չգիտցուի ինչ պատճառով, թէպէտ իտրենացի ինքն ալ գիտէ Մաշտոց անունը եւ կը գործածէ զայն մէկ անգամ «Չորս հտ թարգմանել երանելի վարդապետն Մաշտոց ի հայ լեզու» (Բ. Ժ.), եւ Փարպեցիի պէս կը ճանչնայ եւ կը յիշէ Կորիւնը իբր աշակերտ Մաշտոցի, եւ անշուշտ կարգացած ըլլալու է Կորիւնի գրած կենսագրութիւնը, ինչպէս կարգացած էր զայն Փարպեցի: Այսպէս Մաշտոցի բուն աշակերտին վկայութիւնը եւ անոր հեղինակութիւնն ընդունող ստուգաբան Փարպեցիի վկայութիւնը բաւական ըլլալու են վաւերացնելու Մաշտոց անունը եւ մերժելու Մեսրոպը: Գարագաշեան այս երկուքին մէջ համաձայնութիւն մը գոյացնելու համար կ'ընդունի երկուքն ալ, եւ բացատրելու համար այս երկուութիւնը, «Մեսրոպ»ը կը համարի իր աշխարհական ատենի անունը՝ քարտուղար նշանակութեամբ՝ նախկին պաշտօնէն առնուած, եւ «Մաշտոց» իբր եկեղեցական շքանուն յե-

տոյ տրուած, եւ իր անճիշդ ստուգաբանու-
թեամբ Մեսրոպը կը հանէ (« պարսիկ միւշտի՛փ
բառէն որ կը նշանակէ դպիր կամ քարտու-
ղար », եւ Մաշտոցը « յոյն մն'սոս բառէն
որ կը նշանակէ բարձրութիւն » : Մխալներու
բոյլ մը կայ այս ամբողջ ստուգաբանական ձեռ-
նարկին մէջ : Նախ միւշտի՛փ բուն պարսիկ բառ
չէ, այլ արաբական է՝ ծանօթ շիրիփ արմա-
տէն, եւ եթէ այս արմատը իր ածանցներով,
իբր փոխառիկ բառ մուտ գտած է պարսկերէնի
մէջ, առ՝ հաստատապէս կրնանք ըսել՝ չէ տեղի
ունեցած նախամանմտական ժամանակներու
մէջ երբ կ'ապրէր Մաշտոց : Միւշտի՛փ չի նշա-
նակէր քարտուղար : Իսկ յոյն մն'սոսի սկզբ-
նական նշանակութիւնն է « ստինք, կուրծք » եւ
երկրորդականը միայն « բարձրութիւն », եւ բնաւ
ծանօթ չէ յոյն եկեղեցիին մէջ իբր պատուա-
նուն դործածուած ըլլալը, եւ յետոյ եթէ ասի
իբր շքանուն տրուած ըլլար իրեն, պէտք էր որ
յիշուած ըլլար Կորիւնէ որ բնաւ առիթ չկոր-
սընցներ իր սիրեցեալ վարդապետին տրուած
բոլոր պատիւները եւ պատուանունները (ինչ-
պէս Ակումիդ պատուանունը) յիշատակելու :
Միւս կողմանէ նոյնքան բռնագրօսիկ է փրօֆ.
Խալաթեանցի ստուգաբանութիւնը Մաշտոցի
իբր « Հայերէն լեզուի մաշեղ բայարմատից —
մաշ, որ նշանակում է մազերը թափուել,
ճաղատանալ, — ոց մասնիկով, կը նշանակէ
անհեր, ճաղատ » : Դժուար է ենթադրել թէ ազ-
գին եւ օտարներուն այնքան պատուած Մաշ-
տոցի բոլոր ստորագրելիներէն զատէին իր ճա-
ղատ կամ անհեր ըլլալը՝ անուն մը տալու հա-
մար իրեն, եւ եթէ իր մանկութեան անունն
էր, ա՛լ աւելի դժուար կ'ըլլայ ընդունիլ թէ
դեռ չզարգացած մանուկի մը անհեր կամ ճա-
ղատ մնալը կը գուշակուէր : Եւ ի՞նչպէս բա-
ցատրել այն ատեն ոց մասնիկը որ « բանի
մը պատկանող », կամ « գործի » իմաստը կու-
տայ՝ կցուելով բառի մը :

Մեր կարծիքով, Մաշտոց ինչպէս Տիրոց
անունին մէջ պատահող — ոց մասնիկը հանե-
լով, կ'ունենանք մաշ արմատը, զոր պէտք
է նոյնացնենք Երանեան մագս արմատին հետ
որ « ամենագէտ միտք », « իմաստութիւն », « Աստուած » կը նշանակէ ինչպէս Անուրա
Մագսաի մէջ, եւ իրօք ունինք պարսկերէնի մէջ

Մագդ-ակ անունը, որով կը կոչուէր կրօնական
չարժուովն հեղինակը՝ 528ին մեռցուած Պարսից
Խոսրով Անուշուուան թագաւորին հրամանաւ :
Այս անունին աւելի հին ձեւը կը տեսնուի
Ասորեստանցւոց արձանագիրներու մէջ պահե-
ուած Մարական իշխաններու Մաշակիլու անու-
նին մէջ : Իսկ գին հայերէնի մէջ շի փոխուե-
լուն օրինակն ունինք « Աշախատ, յաշա աու-
նել »ի մէջ ուր « յաշա = ետղտ » :

Այս տեսութեամբ Մաշտոց կրնայ նշանակել
« իմաստուն » կամ « աստուածային » ինչպէս
ունինք Ազաթանգեղի մէջ « արանցն աստուա-
ծայնոց », « ո՞ որ որ աստուածեղէն երիւե-
ցաւ » :

Այսպէս կամ այնպէս, Կորիւնի յստակօրէն
պատմածէն հարկ է հետեւցընել թէ Մաշտոց
էր իր բուն եւ ոչ վերագիր անունը : Ահա Կոր-
իւնի ըսածը « Առն զոր ի նախակարգ բանիս
նշանակեմք վասն որոյ եւ փոյթ արարեալ մեր
պատմելոյ, էր Մաշթոց անուն 'ի Տարօնական
գաւառէն 'ի Հացեկաց գեղջէ, որդի առն երա-
նելոյ Վարդան կոչեցելոյ » :

Մաշտոց ուրեմն ծնած եւ մնած էր Տարօն
գաւառի մէջ, գաւառ մը որուն կը պատկանէր
նաեւ իր օգնականներէն Մուշէ, եւ որ արեւ-
մուտքէն սահմանակից Պաղնատուն, Կորձեան
եւ Եկեղեցաց գաւառներուն հետ, ծննդավայր
առաջին թարգմանիչներու՝ Յովսեփի, Տիրայրի
եւ Յովհանի, կը ներկայացնէ միջավայրը որուն
բարբառը հաւանօրէն ամենէն աւելի ազդեցու-
թիւն ունեցած է հայ գրական լեզուին ծննդեան
պահուն՝ անոր հնչումներուն, կազմութեան,
բառամթերքին եւ ոճերուն վրայ :

Մաշտոցի հայրը Վարդան պարզ գիւղացի մը
ըլլալ չթուիր, ինչպէս կարծեցին շատեր, քանի
որ երանելի ածականը կուտայ անոր Կորիւն,
ածական մը զոր մեր մատենագիրները սովորա-
բար իր սրբութեամբը կամ առաքինագործ
կեանքովը նշանաւոր վախճանեալներու միայն
կուտան : Թերեւս քահանայ մըն էր սրբակե-
ցիկ : Այս ենթադրութեամբ կրնայ բացատրուիլ
Մաշտոցի մանուկ հասակի մէջ հելլենական
դպրութեան ընտելանալը եւ իր գաւառէն ելլե-
լով թագաւորական գաւառը Այրարատ գալն
ու արքունական դիւանին մէջ մտնելը, յառա-
ջացումներ որոնք սոսկ գիւղացիի մը փղուն

համար աներազելի էին անշուշտ, մանաւանդ
այնպիսի դարու մը մէջ :

Ծննդեան թուականը պէտք է գնել 360 կամ
աւելի առաջ, քանի որ Կորիւնի համեմատ, ար-
դէն Վրաստանի թագաւորութեան հինգերորդ
տարին (397) քանի մը տարիներէ ի վեր ար-
քունիքի մէջ կը գտնուէր « սպասաւոր արքա-
յատուր հրամանին » եւ սուրբ Սահակի հետ
խորհրդակից ըլլալու եւ միաբանութեամբ դոր-
ծելու աստիճան ազգեցութիւն ձեռք բերած էր,
որ հազիւ թէ կարելի ըլլայ երեսուն տարե-
կանէն առաջ :

Ուրեմն Մեծն Ներսէսի մահուան տարին
(373) գտնէ 12 տարեկան պատանի էր, եթէ ոչ
աւելի, ուստի ինքնին անհաւանականութիւն
չկայ Խորհնացիի աւանդածին մէջ թէ Մաշտոց

աշակերտած ըլլայ առ ոտս Մեծն Ներսէսի,
մանաւանդ որ Մաշտոցի դաւառը՝ Տարօն՝ Ներ-
սէսի « ձեռական իշխանութեան » տակ գտնուող
գաւառներէն մէկն էր, եւ մանուկ Մաշտոցի
ուշիմութիւնը զիւրաւ կրնար եկեղեցիներու,
վկայանոցներու եւ դպրոցներու խրախուսիչ
Ներսէսի ուշադրութիւնը իր վրայ դարձուցած
ըլլալ, բայց Կորիւնի կողմէ անյիշատակ թող-
ուած ըլլալը կասկածելի կ'ընէ այս յետնագոյն
աւանդութիւնը, զի Կորիւն ոչ միայն իբր աշա-
կերտ Մաշտոցի, այլ իբր մտերիմ իրմէ երիցա-
ղոյն աշակերտակիցներու, հարկ էր որ լսած
ըլլար Մաշտոցի ուսած ըլլալը միծանուն Ներ-
սէսէ :

(Շարունակելի)

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՊՍՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ֆարմանի Ասմանի

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ե Յ

Տրեսերիք Մ Ա Ք Լ Է Ր

Դուստր քազաւորիկ շահիշապնուրիկն փոխեց
զկերպն եւ զհաշակն եւ երեկ մօտ առ Ֆարմանն
գաղտնի ի գիշերի, եւ եքեր ինչս քազուսն եւ
հազուս քազաւորական եւ կերակուր ցեղս ի
ցեղաց :

Լըսեց նա ըզբացխուռն Ֆարմանին մանկան,
կընդաց 'ւ ասաց՝ բարոյ աւետիք հասան,
Ահա(1) իմ սրտիս կամքըն կատարեցան :
Երթամ մօտ յինքն որ է հոգուս հոգեճարն :

Չուգեց քաղցր ուտելիք ու ցեղք 'ւ ի ցեղաց,
Շարքով զնա համեմեց նման(2) թագաւորաց :

(1) Ան. մէջ՝ անայ :

(2) Անագրին մէջ՝ նմայ :

Անու ի յընկերացն եւ հետ իւր փորձած,
Սուրաթով գեղեցիկ, խիկար ի խելաց :

Անու հետ իւր ոսկի եւ ակունք անգին(fol. 58vo)
Մարգարիտ լուսատու եւ խիստ մեծագին,
Հալաւ թագաւորական(1) հետ իւր վերուցին,
Երթայ մօտ առ Ֆարմանն ի մէջ գիշերին :

Գան զիւր ամէն ընկերքն ինքն առաջ երթար,
Ի կերպ կարիճ մանկան որ մարդ չիմանար .
Գայր ի դուռն մանկան եւ զարնէր ճարտար,
Փորձէր եւ տեսնէր թէ ի մօտն ո՞վ կար :

Մանուկըն Փայրփառ ձայնէ՝ Այդ ո՞վ է .
Ասէ թէ՝ Մեծ արքայն զՖարմանն կոչէ .
Ասէ՝ Մէջ գիշերիս մանկտիքն ի քուն է .
Ասէ՝ Ձայն տուր մանկանց, խիստ պիտանի է :

Երթայ ձայն տայ մանկանն, ասէ թէ՝ զարթիր,
Ղըրկել է թագաւորըն քեզիկ խընդիր .
Ասէ՝ Ո՞վ կայ ի դուռն, մէկ ե՛լ ու հարցի՛ր,
Կամ ի՞նչ յիսնէ կ'ուզէ՞ զպատճառն իմացիր :

(1) Անագրին մէջ՝ քազվորական :

Երթայ մանուկն ի դուռն ըզնա(1) հարցանէ ,
Նա(2) ի ոտիւքնն ճարտար ի ներքս մրտանէ .
Երթայ մօտ առ Փարման մանուկն եւ պատմէ,
Արեկ առ թագաւորն , ըզքեզ կու կոչէ :

Նայ տան եկաց Փարման ի նա(2) ակնարկէ ,
Ետես զինք հանց սուրաթ որ աննըմանն է ,
(fol.59) Լուսին արեգակնապէս շառաւիղիւ է ,
Եւ ի մէջ գիշերին առ իս արեւ կու ծագէ :

Ասէ՛ Տեսէք քարամ եւ լուծվու յատապ ,
Որ ի մէջ գիշերիս ծագեցին հայպաթ ,
Էի ես ի խոր քուն պէգուման դայխար ,
Նա(2) խօսեցաւ ընդ իս շիրին շաքար լապ :

Ասէ՛ Քեզի համար շատ վանց քո(3) սիրուդ
Ելայ առ քեզ եկի վանց քո կարօտուդ(4)
Զիմ հոգիս մի՛ զատել այլ ի քո հոգուդ(5)
Աչերս լուս չունի առանց քո տեսուդ(6) :

Մանկանն առջեւ բերին զինչ որ զուգած էր ,
Ետես իրք գեղեցիկ որ այլ տեսեալ չէր ,
Քաղցրահամ կերակուր անուշահոտ էր ,
Գուննովն էր գեղեցիկ համըն շաքար էր :

Եբեր ակունք անգին լուսատու ճոհար ,
Մարգարիտ գեղեցիկ եւ զգեստըս պայծառ ,
Ըզգեստ արքայական եւ մարգարտաշար ,
Ոսկով էր զարգարած եւ նախ ի նիկար :

Զեռօքն իւր հագուց զմանուկն Փարման ,
Սիրով սըրտի երկունն հետ իրար նըստան .

(1) Ձեռագ. մէջ՝ ըզնայ . (2) Ձեռագր. մէջ՝ նայ .
(3) Ձեռ. մէջ՝ եոյ . (4) Ձեռ. մէջ՝ կարօտուս .
(5) Ձեռ. մէջ՝ հոգուս . (6) Ձեռ. մէջ՝ տեսուս :

Զանուշա(fol.59vo)համ շաքարն հետ իրար կերան.
Ապա քաղցրը խօսօք նոքա(1) առաջ գան :

Փարման մանուկն ասէ՛ Քան շաքար քաղցր ես,
Ապա դու զահր եզար ինձ անգիմանես .:
Թէ՛ քո գալիք ի յիս մօտ դու մէն գիտակ ես,
Հս զար բարի գալուդ(2) , դուն իմ հոգին ես ,

Ասաց՝ Ուրախ կեցիր , սիրտդ ի՞նչ կու վախէ ,
Թէ՛ զմեզ մարդ իմանայ՝ այդ քեզ խայտ է .
Այս մէկ պահս որ աչերս ըզքեզ տեսանէ .
Այլ զինչ որ օմր ունիմ այս պահուս զին չէ :

Այս պահս ուրախ կեցիր որ ես առ քեզ եմ .
Վանց եմ սըրտիս համար որ զքեզ կու սիրեմ .
Այսօր է ինձ խնդումն եւ շատիկ առնեմ .
Որ այսօր իմ հոգուն հոգին խօսեալ եմ :

Նըստան ուրախութեամբ ըզգիշերն ի բուն ,
Մինչ նըշանակ եղեւ այն առաւօտուն .
Ելաւ ի դուրս ետես թէ՛ ո՛վ կայ արթուն .
Ասաց զընալ աղջկան՝ մինչ լուս չէ՛ ի տուն :

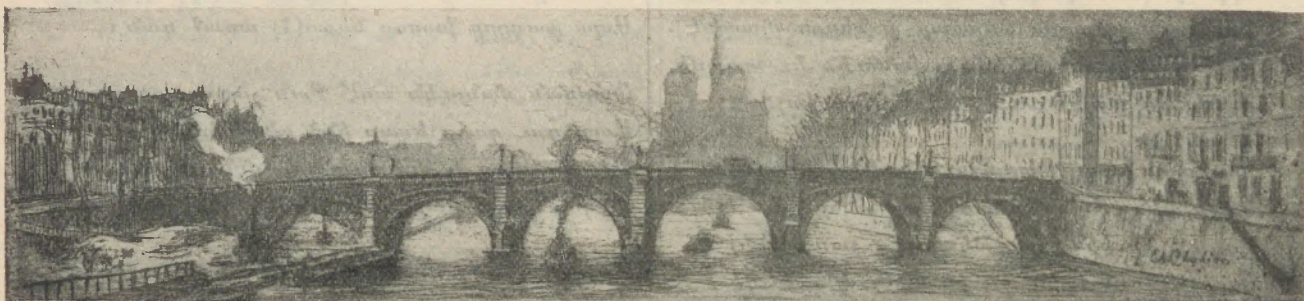
Ասէ՛ Դեռ ես կարօտ եմ ի քո սիրուդ(3)
Այլ ե՞րբ լինի(fol.60)որ ես հասնիմ քո տեսուդ(4).
Ասէ՛ Պատրաստ կեցիր վանց քո արեւուդ(5) ,
Ի քո հօրէն վախեմ , ճանպահս է ահուտ :

Դառնայ գաղտուկ ի տուն որ մարդ չիմանայ
Աւուրք մի համբերէ սըրտին ասպառ տայ .
Այլվի ի հոգս ընկնի ի մեծ անտիշահ ,
Թէ՛ ոնց զըմտումք ճարակ որ հետ մի այլ գայ :

(Շարունակելի)

(1) Ձեռ. մէջ՝ նոքայ . (2) Ձեռ. մէջ՝ գալուս :
(3, 4, 5) Ձեռ. մէջ՝ սիրուս, տեսուս, արեւուս :

Art Décoratifի Սալոնին հրաւիրատուսը (1)

Էտկար ՇԱՀԻՆ

(Եւր. եւ վերջ)

րագ յաջողութիւնը, օրէ օր աւելի կատարելագործուած արհեստին շահեկանութիւնը, Պ. Շահինը փորագրութեան ճամբուն մէջ պահեցին : Արդէն, 1899ին, Պ. Գլեման Ժանէն արուեստագէտին առաջին քսանեւէնից փլանշները կը ցուցակագրէր, եւ 1900ին, Պ. Ռոժէ Մարքս հանրային ուշադրութիւնը կը հրաւիրէր այդ արդէն իսկ կարեւոր գործին վերայ՝ կազեք սը Պօ-գ-Արի մէջ : Այսօր Պ. Շահինի յօրինած փլանշներու թիւը 200ի կը հասնի :

Վենետիկ վերջին Միջազգային Ճուցահանդէսին (1903), ես անձնապէս պարտք համարեցայ առաջարկել որ Պ. Շահինին յատկացուի անզուգական գործերու վերապահուած մեծ ոսկի մետալներէն մին. Պ. Շահին այնտեղ ուղարկած էր քսանի չափ օ-ֆորքներ, որոնց մէջ կը գտնուէին մեծ մասն այն փլանշներուն որոնց վերարտադրութիւնը մեր այս թիւով կը հրատարակենք : Իր գործը այսօր ամբողջ Եւրոպայի մէջ ծանօթ է եւ նուիրագործուած, եւ մենք

(1) Շահինի գործերու այս վերահարուրեանց փիլեկները ազնուաբար մեզի փոխ տրուած են Art Décoratif քերթի սնորհեցին կողմէ :

ուրիշ բան չունինք ընելու բայց եթէ սպասել անոր ճոխ ու անդադրում ընդլայնումը :

Բանի մը բանիմաց հրատարակիչներ ըմբռնած են վերջերս թէ ո՛րքան այդ տաղանդը՝ խորաթափանց, նկարչական ու երգիծական զիտողութիւնով կազմուած՝ պիտի յաջողէր պատմուածք մը կենդանացնելու : Շահին այժմ կ'աշխատի պատկերազարդելու երեք գիրք, շատ տարբեր նկարագրով, որոնք օ-ֆորքներու շահեկան շարքեր պիտի ձեւացնեն. Անաթոլ Ծրանսի Histoire Comiqueը, զոր պիտի հրատարակէ Բալման-Լէվի. Փարիզեան solenafանառի սիպարներ, որուն բնագիրը գրած է Պ. Կապրիէլ Մուրէ, եւ որ Հարիւր Գրասէրներու Ընկերութեան յատկացուած է. եւ Պ. Օքթավ Միրպոյի մէկ նորավէպը, Նախասեւեակիին մեջ (հրատարակիչ՝ Ռոմանետ) :

Histoire Comiqueը Պ. Շահինին ներշնչած է որոշ նկարագիրներ եւ բարձի պատկերներ, դերասաններու այդ միջավայրին մէջ ուր արհեստին ունակութիւնները եւ հասարակութեան մասնագրութիւնը իրենց ամբողջ կեանքին մէջ կը վերերեւան : Այնտեղ կը տեսնուի կենդանագիր մը ծիր դերասանուհիի որ ատենով աղւոր է եղած, անողորմ սրատեսութեամբ մը գծուած . յետոյ՝ քապոթէնը, որ իր բոլոր տաղանդը իր դէմքին փառաւոր ծիծաղելիութեան մէջ կը կայացնէ. եւ դերասանի թաղումը, ուր դերասանուհիները ինքզինքնին ցուցնելու սովորութիւննին չեն մոռնար :

Solenafանառի սիպարներուն պատկերազարդման մէջ, զգացումն ու յօրինուածքը շատ տարբեր են. ժողովրդական հասարակութիւն-

Կենդանացի Անաբոլ Ֆրանսի

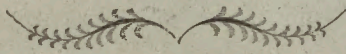
ները եւ մեր հրապարակներու աճապարհները չտփազանց ճիշդ եւ զուարճալի ուրուագիծներու նիւթ են տուած: Իսկ Նախաւեճեակիս մեջը բուրովին տարբեր աշխարհ մըն է, տարօրինակ ու կասկածելի, որուն մէջ իւրաքանչիւր դէմք բարոյական անձնաւորութիւն մը կը համադրէ:

Պ. Շահին գրքերու պատկերազարդումը կ'ըմբռնէ իբրեւ ճշմարիտ անձնական բաժին մը զոր կը բերէ արուեստագէտը, առանց ջանալու գրագէտին հետ մըցիլ, ոչ ալ պատմուածքին այսինչ ֆրազը տառականօրէն թարգմանել: Գրագէտ ու գծագրիչ տարբեր յատկութիւններ ունին. գծագրութիւնը կարող է ճշդել կենդանացիները կամ տեսարաններու տեղագրական նկարագիրը: Հեղինակը կը պատմէ, արուեստագէտը ցոյց կուտայ եւ կարող է երեւան հանել յատկանշական այսինչ գիծը կամ այնինչ շարժումը:

Այդտեղ ինչպէս իր բոլոր գործերուն մէջ,

Պ. Շահին կը յայտնուի այլազան, սուր եւ կենդանի: Ոչ միայն մթնոլորտի տարբերութիւններ կան զոր պէտք է արտայայտել, այլ՝ կարելի է ըսել՝ մարդկութեան զանազան եղանակներ, մարմնի տարբեր յօրինուածներ: Պ. Շահին հրաշալի կերպով կ'ըմբռնէ թարմութեան ու ծանրութեան երեւոյթները, կեանքը իրեն միշտ արժանի կ'երեւայ ուսումնասիրուելու, քանի որ իր բոլոր արտայայտութեանց մէջ ան միշտ ինք իրեն հաւատար է: Թերեւս օր մը այս արուեստագէտը, որ իր ձերմակ ու սեւերով ա'յնքան գունաճոխ եւ հզօր է արգէն, վրձինը նորէն ձեռք պիտի առնէ՝ դարձեալ կեանք նկարելու համար. գիտե՛մ որ այժմ ատոր կը մտածէ:

ԿԻՒՍԹԱՎ ՍՈՒԼԻԷ

Խալապ

Օսմանեան

Բանաստեղծութիւն

Էջեր «ԹԻՔԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ԾԱՂԿԱՔԱՂ» ԷԳ

ՖՈՒԶՈՒԼԻ

Յուզուլի ասիական զպրոցին մեծագոյն թուրք բանաստեղծն է(1) : Յաջորդ չորս գարեբու բոլոր բանաստեղծները զայն երգած , անոր նմանած են . ասով հանդերձ ան կը մնայ մէկհատիկ , ամենէն անջատ , ամենէն վեր :

Ծնած Հիճրէթի 912 թուին , Խիլլէի մէջ (Պաղտատի վիլայէթ) . Ֆուզուլի երբեք Պոլիս չէ եկած : Մեռաւ 975ին : Մեծ Եպարզոս Նիշանճի Մեհմէտ փաշային ուղղուած իր թուղթը , ուր կը գանդատի որ Պաղտատի բարեպաշտական հիմնարկութեանց վերատեսուչները մերժած են իրեն պարապ պաշտօն մը տալ , թըրքական հին գրականութեան ամենէն հետաքրքրական յիշատակարաններէն մէկն է . անոր մէջ կը գտնուի սա հատուածը , որ առածի կարգ անցած է . « Բարեւ տուի իրենց , չափն բարեւ , ըսելով թէ կաշառք չէր որ առնէին » :

Ֆուզուլիի ոտանաւոր եւ արձակ գործերը մեծ մասամբ բացարձակապէս անթարգմանելի են :

Իր գլխաւոր քերթուածը կ'երգէ « Լէյլա եւ Մէճնուն »ը , Արեւելքի երկու տիպար-սիրահարները : Բոլորովին ինքնատիպ գործ մըն է , եւ ոչ թէ նմանողութիւն մը Նիզամի եւ Ճամի պարսիկ բանաստեղծներուն նոյնանուն գործերուն :

Այտերուզ ջահը գիշերային մազերուզ շուքին տակ կը վառի . կը մեղքնա՛մ արեւը :

Այդ սիրական եւ ա՛յնքան քնքոյշ արարածները իմ սիրտս կը մխիթարեն իրենց տամուկ ու ծիրանի այտերով : Տե՛ս , սիրտս վարդաստան մըն է ուր կրակի առուակներ կը վազեն :

(1) Թուրք բանաստեղծներու մասին ծանօթութիւնները Պ. Մեմուհի գրեց բարգմանած են :

Սիրոյ ցաւով գոհ կ'ապրիմ ես . խրատ տալը , ընկե՛ր , դադարեցուր : Ինդթափը իմ մէջս ունիմ , թոյնը վրաս չ'ազդեր :

Երջանիկ եմ երբ սլաքի պէս արիւնտտ յօնքերուդ կ'երագեմ . անոնց ամէն մէկը վարդի մը չափ քաղցր է ինծի համար :

Աչքերէս հասող գոհարները գոհ կը բերեմ այն մարգրիտներուն որ չրթներէդ կը թափին : Դառնացած ու տարադնած սրտիս ամէն մէկ կտորը թող որս ըլլայ տանդ շուրջը յածող շուներուն :

Հազար վերք ունիմ սրտիս մէջ , եւ անոնց իրաքանչիւրը բերան մըն է որ քեզ կ'օրհնէ , ո՛վ սիրելիս : Քու սլաքներուդ ամէն մէկը անպատում քաղցրութիւն մըն է :

Սրտիս մէջ , ո՛վ իմատուուն , սիրոյ ցաւ մը կայ ծածուկ . մի՛ յայտներ աշխարհին իմ ծածուկ տառապանքս :

Ես ունիմ ցաւ մը որ հազար դեղի դիմադրած է . ո՛վ բժիշկ , զիս իմ ցաւիս հետ ձգէ՛ , դեղ մի՛ տար անոր :

Եթէ՛ բազկերակս նայելով՝ տառապանքիս պատճառն հասկնաս , դադտնիքս պահէ՛ , մի՛ յայտներ զայն անոնց որ չեն գիտեր թէ տառապիլն ի՛նչ է :

. . . Ո՛րքան անօգուտ ջանքեր թափեցիր զիս բուժելու համար՝ համակերպելէ առաջ հասկնալու թէ սիրոյ ցաւին դեղ չկայ :

Դագրէ՛ զուր նեղութիւն քաշելէ . յոյսդ կտրէ՛ Ֆուզուլին բժշկելէն . այդպիսի հիւանդ մը կ'արհամարհէ առողջութիւնը :

ՆԱՊԻ

Նապի , թուրք հին բանաստեղծներուն ամենէն ժողովրդականացածներէն մին , ծնաւ Հալլէպ , Հիճրէթի 1125 թուին : Իր քերթուածները կը պարունակեն հազարաւոր բացատրութիւններ կամ ֆրազներ որ առածի կարգ անցած են :

Եթէ արցունքներս ծովը թափէին մազերուդ խոպոպներուն պատկերովը , մինչեւ աշխարհիս վերջը՝ ծովը խոպոպներուդ պէս յորձանապտոյտ պիտի ըլլար :

“ Աքաֆի ” ծեր որմնադիր

Պ. Լեռան «Թափառական Հրեայ»ի Ռոսեմի դերին մեջ

Երբ քու պատկերդ սրտիս երկնքին մէջ իր լոյսը կը ծաւալէ, մտքիս վերնակամարին մէջ լրացած լուսին մը կը ծագի :

Կ'ընդունինք, ո՛վ բարեպաշտ մարդ, թէ վանքը քուկդ է՝ պաշտօնական որոշմագրով . բայց, զիննտունը մե՛րն է՝ սիրոյ փատիշահին ֆէրմանովը :

Ազնիւ սրտերուն տառապանքը անդարման է, անոնց դեղ փնտուելը՝ անագը թափած հա-

յելի մը մէջ հայելու կը նմանի :
Սիրտը վէրքը կը զգայ՝ դեռ նեար անոր չհասած . այս դժբաղդութեան պարտէղին վարդը կուհունէն առաջ կը բացուի :

Երբ մեր աչքերը կուլան՝ այտերուդ կարօտէն, անոնցմէ թափող ամէն մէկ արցունքին մէջ այտերուդ գոյնը կը գտնենք :

Թող սա գեղուհին դէմքը դիտէ հայելի մը մէջ ցոլացած, այն որ կուզէ կրակը ջուրին մէջ տեսնել :

ԲԱՂԻՊ ՓԱՇՍ.

Բաղիպ փաշա քնարերգուի բանաստեղծ մը չէ : . . . Նրատական բանաստեղծ մին է : Ջանացած է թուրք քերթութեան մէջ մտցնել առիական բարոյականին ամենէն գողտրիկ առածները : Իր ոճը լեցուն է թերութիւններով, բայց ուժ, պերճութիւն, յանդրգնութիւն, աշխոյժ ունի :
Ծնած Պոլիս՝ Հիճրէթի մօտաւորապէս 1150 թուին, Բաղիպ փաշա Մուսթաֆա Կ. Սուլթանին փեսան եղաւ, կուսակալ Եգիպտոսի, եւ Մեծ Եպարգոս : Մեծաւ Պոլիս՝ 1176ին : Բացի իր Իլլանէն, արտադրած է շատ մը գիտական գործեր : Իր առատաձեռնութեանը կը պարտինք Պոլսոյ ամենէն մեծ եւ ամենէն գեղե-

ցիկ մատնադարաններէն մին :

Իմ սիրելիս իրաւունք պիտի ունենար հրտուրեամբ գինովնալու . վասն զի իր գեղեցկութեան գոյնը գինիի պէս է իրեն համար :

Տո՛ւր ինձի վէրքեր՝ կակաչներու նման . տո՛ւր իմ սրտիս նորանոր քաղցր ցաւեր : Բացուէ՛, ո՛վ վարդի կոկոն հրապոյրներու պարտէղին . քու սրտնեղութիւնդ անհանդուրժելի

Կենդանազիր Օր. Լ. Պ. Ի

է. բացուէ՛: Հերիք է որքան գոց մնացիր վարդի կոկոնի պէս. բայց մեզի բերնիդ խորհուրդը, ո՛վ գեղունի:

Այն շրջագգեստը որ ամենէն աւելի կը վայէ իմ աղւորիս՝ կ'աւելցնէ էնոր գեղեցկութիւնը, ինչպէս ճիշդ բացատրութիւն մը գաղափարի մը ուժը կ'աւելցնէ:

Այն մարդը որ իր շղթան փրցնել կը ջանայ՝ աւելի ամուր կը շղթայուի:

Շղթային շնկշնկոցն է որ յիմարի մը ներկայութիւնը կը յայտնէ մեզի:

Կարօտը շատոնց ի վեր քունի թռչունը փակցնել տուաւ ինձի. արցունքոտ աչքերս դատարկ բոյներ են հիմայ:

ՔէՄԱԼ ՊԷՑ

Քէմալ պէյ ծնած է Ռոտտոթօ՝ Հիճրէթի 1258 թուին, եւ մեռած Քիոս 1306ի մօտ: Թուրքերու մտաւորական ու բարոյական անձնակալութիւնը՝ կարելի է ըսել՝ Քէմալի երեւումէն կը սկսի: Քէմալէն առաջ, « գիտակցութիւն, հայրենիք, իրաւունք, պարտականութիւն, » եւն. բաները Թուրքիոյ մէջ անհունապէս սակաւթիւ զարգացեալ անհատներու ծանօթ էին միայն: Քէմալին կը պատկանի մարդկութեան բոլոր մեծ գաղափարները, բոլոր ազնիւ զգացումները Թուրքերու մէջ ժողովրդականացուցած ըլլալու պատիւը: Իր նախորդներէն ոչ մէկը այնքան եռանդ, այնքան ուժ, այնքան հմտութիւն ցոյց տուած էր: Քէմալն է որ առաջին անգամ ներկայացնել տուաւ ճշմարիտ թատերախաղ մը(1):

(1) Անհաւ կասակ մըն է Քարապետը թուրքական քաղաքի ներկայացուցիչ հասարիչ: Դարերէ ի վեր, Թուրքերը ունին իրենց Օրթաօյունը, մեծ սաղաւար բացօթեայ, ուր կը ներկայացուին խաղեր որոնց մէջ ժամանակի մուսուլմաններ թնաւ չի յարգուիր: Ասկեց զիս, — անշուշտ՝ եւրոպական միւս ազգերէն շատ անշի ուշ, որովհետեւ կիներու ֆոֆարկուեղու սովորութիւնը դերասանուհի ըլլալուն արգելք կ'ըլլար, — Թուրքերն աչ ունեցած են քաւերական արուեստ մը: Նոյն իսկ Քեմալին առաջ շատ մը տալեկեր ու կասակերգութիւններ գրուած ու հրատարակուած են: Հիճրէթի ԺԳ. դարու կեսին

Քէմալն է որ առաջին անգամ, բարձր քաղաքականութեան յօդուածներով՝ ժողովրդին սորվեցուց իր իրաւունքը: Քէմալն է որ առաջին անգամ թրքական բանաստեղծութեան մէջ մաքուր ու պարկեշտ սէրը երգեց: Մէկ խօսքով, Քէմալ պէյ անուրանալի բարերարն է Թուրքերուն: Կարելի չէ հաշուել իր քաղաքական, գրական, բանաստեղծական գերին ամբողջ կարեւորութիւնը: Մտաւորական գործունէութեան բոլոր ճիւղերուն մէջ, ան է Թուրքերուն մեծ ուսուցիչը:

մօս, բուրք դիւանագէտները Եւրոպայէն հետեւին Պոլիս քերին քասրունի գաղափարը. Շեքսպիրի հրաշակերտներէն մեկ ֆսնիկ քարգմանեցին, օրինակի հարւար՝ Մաֆայիկ ու Օքիլլօն: Այդ գրքիկները քրքասած են Պոլիս՝ հին գրեթէ ծախողներու մօտ. վիճակագրութեանը սպառած են: Հիճրէթի 1250 թուին՝ մօտաւորապէս, Խայրուլլահ եֆէնի պատմաբանը շարադրեց խաղ մը որ անսիւս մնաց. ձեռագիրը Լոնսոն է, հեղինակին որդույն՝ Ապիւլ Հաֆֆ Հաւիս պէյի մօտ: 1265ին, Փերայի մէջ կառուցին քասրուն մը՝ որ իր սեօրեկին անունով « Նաւալի քասրուն » կոչուեցաւ: Արդի վեհապետին՝ Ապիւլ Հաւիսի՝ ճիշդ հակառակը, Մուշքան Ապիւլ Մեհիս յիւսարաբար կը սիրէր քասրունը. Նաւալին օգնեց իր շնորհներով, ու միևնչեւ իսկ — Թուրքիոյ մէջ արտասովոր բան — երեկոյներէն իր ներկայութեանը պատուեց: Թաւերական արուեստը ֆաշալեղու ջերմօրէն փափաքող, հրաւայեց իր նախարարներուն որ յաճախ երբան Նաւալի քասրունը, ուր անոնք նստեցան վեհապետին եւրոպացի մեծանուն քարեկաններուն՝ Պեշիկիի, Տոնիժեքիի, Վերսիի, Լաւարիիի՝ հետ ֆով ֆովի: Բայց Քեմալի երեւումն է որ կազմեց եղիցի լոյսը. իր Վալիքան կամ Սիլսուրէ խաղին առաջին ներկայացումները, . . . բուրք ժողովուրդը ըրաւ ինչ որ երբեք չէր ըրած. զգաց եւ ծափահարեց գրագէտ մը: « Կեցցե՛ Քեմալ պէյ » աղաչակեցին: Մուշքան Ապիւլ Ազիզ վախ զգաց. քանաստեղծը արտոնեցաւ. . . բայց մղուելը տրուած էր. Պեքի պէյ եւ Բիֆաք պէյ պատմութեան գիտաւոր շարքերը տալեկերու կը վերածեն իրենց Թեմալու անուն շարքին մէջ. անմոռանալի

Քէմալ պէյ հիմնեց շատ մը լրագիրներ . ա-
տոնցմէ մնացած հազուադիւրս օրինակները թըր-
քական երիտասարդութեան համար ազատական
կրօնազիտութեան , մարդկայնութեան ժամա-
գիրքի տեղ կը ծառայեն :

Քէմալ պէյ շատ մը տեղերու կուսակալ
անուանուեցաւ , զինքը մայրաքաղաքէն հեռա-
ցնելու մըակ նպատակով . նոյն իսկ զայն Տար-
տանելի կառավարիչ կարգեցին՝ բասնելք տա-
րեկան հասակին . վերջապէս , մէկ քանի օր ,
Պետական Խորհրդի անդամ եղաւ , ու գետպան
Թեհրանի , ուր երբեք չգնաց : Արդէն , իր կեանքը
մշտական աքոոր մը եղած է : Եւ իր գործերէն
չատերը զնդաններու մէջ է գրած : Քէմալ պէյն
է որ հիմնեց Հուրիյեքը (ազատութիւն) , Սուլ-
թան Ապտիւլ-Ազիզի օրով Երիտասարդ-Թուր-
քիային օրկանը : Այդ ապստամբ լրագիրը նախ

Սամի պէյը կ'աշխատի օսմանեան ժողովուրդ-
ներու քրօնացնակ՝ իր Թարմ Մասենազարանով՝
ուր ուշագրաւ եւն Պետա , աշխատական խաղ ,
Սէիթի Սանեա , արաբական խաղ , Կեալէ , պարս-
կական խաղ . Բեհալ ինկն իսկ , բաց ի Վա-
բանէն , կը խմբագրէ՝ ռսանաւորով խառն ար-
ձակով , Զեվալը Զօնուզ , Ա.Բի.Պէյ , Կիւլ Նի-
հալ , որուն մեջ արդարացեալով բնաւորներու
դեմ շարուած դաւերը , կերպով մը Ապտիւլ Ա-
զիզին գահընկեցութիւնը կը պատաստէր , եւն .
եւն . Էֆրեմ պէյ , Ալի պէյ ալ կը նպաստէն քր-
ական գրականութեան այդ ողբալի պակասը
չնկելու . Ահմէտ Վեֆիֆ փաշա հանձարեղօրեկ
կը քրօնցեկ Մոյիքի կասկերգութիւնները ,
իւրաքանչիւր գրականացի յասկանչական անձնա-
ւորութեան տեղ հանապատասխան քուրֆ ժող-
վրդական անձնաւորութիւնը դնելով . Ահմէտ
Միսհաթ Էֆէնի , որ , ձեռնարկ փաշա բանա-
սերին պէս , իր փաշական յանցանքները գրա-
կան ծառայութիւններով կը դարձանէ , կը
խմբագրէ բասերախաղեր որոնց ընդհանուր
ձգտումն է գանազան օսմանեան ժողովուրդնե-
րու քրօնացումը . վերջապէս , . . . Ապտիւլ Հաֆֆ
Համիտ կը գրէ առաջին ռսանաւոր բասերգու-
թիւնը : . . .

Դաշով ներկայացնանց , անոնի նախ բաղ-
խեցան մեծ դժուարութիւններու որոնի կը ծա-
գեկն այն խորշակեկ գոր ունեկն Թուրքերը

հրատարակուեցաւ Լոնտոն , յետոյ Փարիզ :
Մուսթաֆա Ճազիլ փաշա , Երիտասարդ-Թուրք
կուսակցութիւնն ստեղծողը , այդ պայքարի
թերթը իր հովանաւորութեամբ օգնեց :

Քէմալ պէյ կատաղի հակառակորդ էր ամէն
տեսակ քաղաքական ազնուապետութեան , ամէն
առանձնաշնորհեալ դասակարգի , ինքը Թուր-
քիոյ ամենէն ազնուատոհմ ընտանիքներէն մէ-
կուն պատկանելով հանդերձ . իր հայրը Մուս-
թաֆա Ասիմ պէյ , նշանաւոր աստղաբաշխ մըն
էր . իր պապը , Շէմսէտտին պէյ , Սէլիմ Գ-ի
չատ հաւատարիմ սենեկապանը եղաւ . իր պա-
պուն հայրը , կաղ Օսման փաշան , Պարսից
Նատիր Շահին յաղթեց :

Քէմալ պէյի որդին , Ալի Էքրէմ պէյ , Օս-
մանեան Պետութեան մեծագոյն իմաստասիրա-
կան բանաստեղծներէն մին է . իր հօրը պէս ,
որ իր բոլոր կորովը ամէն բանէ առաջ հայրե-

(իւնչպէս Մոյիքի ասեւնուան Թրանապիները)
դերասանի արուեստին ու կացութեան համար :
Առանց հայ դերասաններու աջակցութեան , ան-
կարելի պիտի ըլլար քրօնական խաղերը ներկա-
յացնել : Պահ մը ծրագիրն յղացան Բոնսերվա-
թուար մը հիւնեղ ուր երիտասարդ գեղունիներ
բասերական արուեստը պիտի ուսանէին , բայց
այդ ծրագիրը չյաջողեցաւ : Ի փոխարեկ , Պոյիս
ժախահարեց այն անկոռանալի հայ դերասանու-
հիները , Գարագաշեանը եւ Մարի Լուարդը՝
Մարկիթ Կոթիէի եւ Վարանի հերոսունի Զե-
ֆիէ Հանրաի դերերուն մեջ : . . .

Արդի Մուրթանը Թուրքիոյ մեջ բասրուր
գրեթ ընցած ըլլալով , բասերական արուեստը
Եգիպտոս և փոխադրուած : Եւրոպա ապաստ-
անք քուրֆ գրագեկներու անեկեկ փայլունը ,
Ալի Բեհալ պէյ , դեսպանատան փարսուղար ,
Փարիզի Բաղափական Գիտութեանց նախկին
աշակերտ , հանեցաւ Գահիրէ՝ հայ բասրուրի մը
մեջ՝ ներկայացնել Վարանի Իւշալ պէյի դերը .
մեծ յաջողութիւն մը զինքը վարձատրեց : Այդ
բասերաւոր բանաստեղծի նախաձեռնութիւնը
քուրֆ երիտասարդութեան մեջ արեւոյնց քրօ-
նական բասրուրի հայր մեծ Բեհալի գործը շա-
րունակելու բաղձակը : Յայտոյ Մուրթանի
օրով՝ անշուշտ բասերական վերածնութիւն մը
տեղի պիտի ունեկնայ Պոյսոյ մեջ :

նասիրական պերճախօս քերթուածներու կը վերապահէր, ինք ալ գրեթէ բոլորովին ետ կը կենայ սիրահարական զեղումներէ . կը ցափնք որ չենք կրնար այս սիրային կտորներու հաւաքածուն մէջ տալ էջեր այդ երիտասարդ եւ ա՛յնքան խորունկ բանաստեղծին գործէն :

Հասուած «Ճեղաչէսիկ» ողբերգութեան(1)

ՄԻՀՐԻ ՃԻՀԱՆ . — . . . Մտիկ ըրէ՛ . չորս տարի՛ միւսին կինը եղայ ես : Այդ ստրկութեան զնգաններուն մէջ զոր դուք երջանկութեան վեհափառ պալատները կ'անուանէք, անցուցի երիտասարդութեանս ամենէն թանկագին եւ ամենէն լուսաշող վայրկեանները : Ինչո՞վ կրնան զբօսնուլ այն դժբաղդները որ գարնան մէջ զնգանը կը զրուին ու դահիճներու ձեռքը կ'իյնան , եթէ ոչ սոխակներու ձայնը լսելով : Նմանապէս , եթէ այդ միջոցին զբօսանք մը ունեցայ , երգերն էին այդ գերընտիր սոխակներուն զոր սովորաբար բանաստեղծ կ'անուանեն : Տեսայ շատ մը գաղափարական նկարագրութիւններ սիրոյ : Բոլորն ալ իրարու կը նմանին . սիրտը , մանկութեան եւ պատանեկութեան մէջտեղը , նման աղւոր աղջկան մը որ կ'արթննայ որովհետեւ արեւուն լոյսը աչքերուն մէջ կը լեցուի, կը խաղայ անմեղօրէն :

(1) «Ճեղաչէսիկ» (ողբերգութիւն տասներկէց արարուածով) . . . տեսակ մը հանճարեղ նեանկողութիւն է Վիքոր Հիւփի Գրոմուէլի : Եւ Ճեղաչէսիկի յառաջաբանը այն է Թուրֆոյ մեջ ինչ որ եղաւ Փրանսայի մեջ Գրոմուէլի յառաջաբանը : Ճեղաչէսիկը յեցուն է բուրֆ Մուշքաններու կառավարական սխեմիկն դիմ բողոքներով : Անոր մեջ կը գտնուին բազմաթիւ ակնարկութիւններ հաշիֆիկ Մուհամմէտի բողոք սերունդին հակդէպ ունեցած պարսակաւոր թիւներուն , Սիւնիներու եւ Երիներու միջեւ հաշտութեան անհրաժեշտութեան , ժողովրդիկ ազատութեան եւ վեհապետութեան սկզբունքի , յոռի ինֆնակալներու զահրակեցութեան պիսիկն , եւն : Բնակաւարտ , արդի Մուշքանը Ճեղաչէսիկի հրատարակումն արգիլեց մասնաւոր խրատութեամբ :

քաղցր անխոհեմութիւնով մը, եւ իր յոյսերուն վրայ շատ վստահ , կենսատու խաղաղութիւն մը կը ճաշակէ . այն ատեն , սիրտը ամէն տեղ միմիայն Գեղեցկութեան շողալը կը տեսնէ . երբ իր շուրջը կը նայի, բերածեւ հրապոյրներով , բերերփնեան լոյսերով պաշարուած , ինքզինքը դրախտի մը մէջ կը տեսնէ : Իր ծծած օդը կեանքի հոտով մը լեցուն կը կարծէ , կոխած հողը՝ հողի խկուլթեամբ մը զեղուն : Իր կեանքի ընթացքին վրայ արձակած զմայլական նայուածքը զինքն այնքան կը հրճուեցնէ որքան յափշտակուած ակնապշուութիւն մը նուճիներու մէջէն լուսնին ցոլացմամբ արծաթազօծուած դետակի մը վրայ . երջանկութեանէ կը խայտայ՝ տեսնելով իր կեանքին յառաջանալը , կ'երեւակայէ թէ յաւիտենական երջանկութիւնը, որուն ա՛յնքան կը ցանկայ անձնիւր մարդկային հոգի , Ստեղծագործութեան օրէն ի վեր զինքը կը փնտռէր եւ ահա յանկարծ կուգայ զինքը համբուրել : Ու կ'ըսէ ինքնին՝ « Է՛հ , ճակատագիրը , կարծելով զիս աշխարհ բերել , դրախտը բերած է զիս, եւ իմ ժամանումս այս երջանկութեան յաւիտենական վայրին գարունին պատահեցաւ : . . . Բայց ընդհուպ, աւա՛ղ, մեր միամիտ սիրտը կը կրէ մին այն մրցակցութիւններէն որոնք յոյսը կը սպաննեն եւ որ պէտք էր մարդկային ճակատագիրը շիկնեցնէին, կամ մին այն բաժանումներէն որ յուսահատութեան ծնունդ տալու մէջ՝ կրնան Մահը գերազանցել , կամ , վերջապէս , մին այն հրայրքներէն որոնք հողին կը ջախջախեն այն աստիճան որ մարդ ինքզինքը զօր դարձած կը կարծէ Աստուծոյ ցատումին : Այն ատեն՝ այդ բոլոր բերերփնեան պայծառութիւնները աւելի ահուկի կը դառնան քան օձի մը խայտաբղէտ մորթին վրայ յուլիսի ճարձատուն տաքութիւնը , եւ բերածեւ հրապոյրները աւելի պակուցիչ քան հովէն մարակուած հրահեղեղի մը բերանները : Մարդ այն ատեն օգին ամէն մէկ հիւլէն թոյնի կաթիլով մը խառնուած կը գտնէ , եւ հողի ամէն մէկ կտորի մէջ մարդկային դիակի մուգ մը կը տեսնէ : Պահ մը առաջ դրախտ կարծած աշխարհը հիմայ դժոխք կը նկատէ , որուն յաւերժական չարչարանքը քանի մը օրուան մէջ՝ ամբողջապէս՝ կուտակուած ըլլար : Կամ մարդ , այդ միջոցին, ջախջախուած, աղե-

Մարեր կրքերու մէջ կը փճանայ , կամ կը ջանայ սիրոյ ամէն մէկ ցաւին մէջ հրճուանք մը գտնել : Կը տեսնէ զալարիք մը որ կը ծնի ճիշդ իր արցունքներուն վարդերէն , եւ արեւոտ տիեզերք մը իր արձակած անվերջ հառաչներէն :

ԵՐԳ

ա.

Փեղանի մատուակուհի , ա՛լ հերիք է , արթնցի՛ր , եկո՛ւր , կ'աղաչեմ :

Եկո՛ւր . եւ գաւաթ մը բեր , գաւաթ մը , կ'աղաչեմ :

Հոգիս հատաւ հառաչելով . ժամանակը զիս մեոցուց . եկո՛ւր , եւ գաւաթ մը բեր . գաւաթ մը , կ'աղաչեմ :

Բ.

Թող գաւաթդ լեցուն ըլլայ գինիով , ազուր կարմիր գինիով : Թող այդ գինին աչքերուդ պէս ուրախութեան ոգի մ'ըլլայ , թող այսուրուդ նմանի :

Ժամանակը մեոցուց զիս . եկո՛ւր , եւ գաւաթ մը բեր , կ'աղաչեմ :

Գ.

Դաւաթը գինիով լեցուր , վերջալոյսը խառնէ՛ արեւուն :

Աշխարհս վերջ պիտի ունենայ , աշխարհիս ցաւը միթէ վերջ պիտի չունենա՞յ :

Ժամանակը մեոցուց զիս . եկո՛ւր , եւ գաւաթ մը բեր . գաւաթ մը , կ'աղաչեմ :

ԷՔՐԷՄ ՊԷՅ

Օսմանեան ջննադատութեան իշխանը : Ինքն է որ է՛ն առջ սուեռեց գրականութեան կանոնները Թուրքիայ մէջ : Բանաստեղծ ալ է , եւ իր բաժինը , շատ մեծ բաժին մը , ունի կէս դարէ ի վեր գոյութիւն ունեցող թուրք դրական շարժման մէջ : Իր ոտանաւորները իր գլխաւոր գործը չեն , իր անձնականութիւնը ամբողջապէս չեն արտայայտեր : Բայց ուրիշներուն գործին նուիրած իր վերլուծմանց մէջ , իր եղբայրակիցները պատկերացնող կենդանագիտութեան մէջ , լիովին կ'երեւայ մեծ քննադատբանաստեղծը . . . :

Էքրէմ պէյ ծնած է Պոլիս Հիւնթէթի 1263ին՝ մատուորապէս իր ոտանաւոր եւ արձակ հրատարակութիւնները անթիւ են : Թրքերէնի թարգմանած է Աքարան եւ Բանիֆ ինը : Կառավարութիւնը կը հանգուրժէ որ մայրաքաղաքին

մէջ մնայ ան , բայց Միւլքիէ վարժարանին մէջ անոր գրականութեան զասը ձեռքէն առած է եւ երեսուն սարիէ ի վեր՝ պարզ Պետական կորհրդական մը ըրած է զայն :

Յիշե՛

Երբ գարունը գայ , ամէն բանի մէջ փոփոխութիւն մը կը տեսնուի : Մատաղածիլ տղերեւերուն տակ պահուրտած , տարփաւոր սխալը չեմ գիտեր ինչ գորով մը կ'երգէ մեղամաղձօրէն . այն ատեն , տեսնելով հրապոյրը երկնքին , յիշէ՛ մաքրութիւնն իմ սիրոյս , վայրկեան մը , մէ՛կ վայրկեան մը , մի՛տքդ բեր զիս :

Եթէ ջուրի վրայ գոնուիս , հանդարտ եւ անձայն գիշերով մը , զլուխդ վե՛ր առ ու վերին Աշխարհը գիտէ՛ : Եթէ այն ատեն տարփաւոր լուսնին լոյսը քեզ տրամեցնէ , յիշէ՛ վայրկեանները զոր մէկտեղ անցուցինք : Ի՛րտէ՛ վէտովտող ու փաղփուն ծովը , եւ՝ լուսնայն՝ յիշէ՛ զիս :

Երբ այգուն մօտ , նաւակի մը մէջ , վոսփորին վրայ , մարդ մը կաղեխներ երգէ գողգողուն ձայնով , այդ սիրոյ ցաւագին հեծեծիւնները , այդ արքայի ողբերը անշուշտ մեղամաղձօրէն կը յուզեն քու սիրտդ . այն ատեն , գաղտնի , մտքիդ մէջ , յիշէ՛ զիս :

Մա՛րդ չի գիտեր թէ ի՛նչքան կը տառապիմ բաժանման տանջանքին մէջ , իմ զգայուն ու տկար սրտովս : Բայց աւա՛ղ , ո՛չ բաժանումը , ո՛չ տառապանքները , ո՛չ ալ հազար փորձանքները զոր ճակատագիրը վրաս կը թափէ , իմ էութեանէս չեն ջնջեր սիրոյս տեւականութիւնը : Կը սիրեմ քեզ , ինչպէս միշտ սիրած եմ : Դո՛ւն միայն զիս կը խանդավառես : Որքան ատեն որ քու սէրդ չըթներուս վրայ հառաչէ , դուն ալ՝ քիչ մը՝ յիշէ՛ զիս :

Օր մը այս ցաւագին սիրտը պիտի գազրի բարբախելէ . մարմինս հողին մէջ պիտի չքանայ . բիրանս հողով պիտի գոցուի , եւ ա՛լ պիտի վերջանան գորովի երգերը զոր կ'երգեմ քեզի համար , ո՛վ իմ միակ ուրախութիւնս . այն ատեն , եթէ լուս գիշերուան մէջ ուրուական

մը տեսնես, աչքերդ դոցէ՛, եւ իմ սիրոյս դժ-
բաղդութիւնը միտքդ բեր, եւ՝ տրտմօրէն՝ յիշէ՛
զիս :

Թէ՛վՖիբ Ծիբրէթ

... Չմայլելի բանաստեղծ, շատ ճարտար
խմբագրապետ(1) Թէ՛վՖիբ Ծիբրէթ պէ՛յ բարձ-
րախոն իմաստասէր մը եւ Պոլսոյ լաւագոյն
գրական քննադատներէն մին է նաև: Իրմէ՛ կը
յիշուի հոյսկապ դատափետու՛մ մը Փիէր Լոթի-
ինչպէս գիտէք, Տափոնացւոց պէս՝ զոր Տիկիև
Քրիզանթիւնը կը կատղեցնէ, Թուրքերն ալ ստա-
յօջ ու անիմաստ կը հռչակեն Ագիասէն եւ
Արեւելջի ուրուականը:

Թէ՛վՖիբ Ծիբրէթ ծնած է Հիւնթիթի 1285
թուին, իր ուսումն ստացած է Պոլիս, իր մատե-
նագրարանին մէջ եւ այդ արտասովոր քաղաքին
եղերատանջ հորիզոններուն առջեւ:

Կեանքի սերը

Այո՛, կ'ուզեմ շարունակել այս դժնգակ
վերելքը լեռներն ի վեր: Այո՛, այս կոհակնե-
րուն անշարժ երեսին վրայ, փչրուած, մոլո-
րած, միայնակ, խոնարհ, յափշտակուած, կ'ու-
զեմ վազել, մինչեւ որ վիրաւորուիմ թաւալ-
զլոր դահավիժելով:

Առջեւ ունիմ գիշեր մը, մութ կապոյտ ազ-
ջամուղջներու վիհ մը որ՝ տեսնելով որ գէպ իր
եզերքը կը վազեմ՝ աւելի խոր կը փորուի. կը
փորուի եւ կը խնդայ: Ես, հիւանդագին, ան-
հաստատ, կը ջանամ բռնել այդ ստուերը որ
կը թռչի:

Այդ թափառիկ, երկդիմի ստուերը, այդ
կոհակները, այդ լեռները, բոլորն ալ խորհըր-
դանշաններ են յաւիտենական ցանկութեան.
անոնք ամէն տեղ են ճամբուդ վրայ. կը տես-
նես զանոնք, կը շտապես... կը յողմիս ան-
հունապէս, ու երբեք ձեռք չես քաշեր: Մարդ
կը սիրէ կեանքը, նոյն իսկ գերեզմանին եզրը:

Սիրուհիին

Պայծառութիւնը որ կը թռչի քու բերնէդ,
զարնան բարիքն է: Ձեփուող որ վերջալոյք
կ'արթնցնէ, փչելու համար՝ կը սպասէ քու
քայուածքդ տեսնել:

(1) Կը հրատարակէ Սերվէրը Թիւնուան ռա-
բաբաբերը:

Գեղեցկութիւնդ բնութեան յատկութիւն-
ները կը փոխէ. ցաւին գէմքը ծիծաղկոտ կը
գտնուայ երբ դուն զայն կը լուսաւորես. եւ
երբ դուն կ'երեւաս, գիշերներու մթութիւնը
արշալոյսի պէս կը փայլի:

Երկնային գեղեցկութենէդ պարտուած, սի-
րահարներու դողդոջումները կը հանգարտին քու
չուրջդ. եւ եթէ երկինքը քու մէկ սրտնեղ
նայուածքիդ բաղխի, կը փլչի:

Իմաստալից կեցուածքդ բանաստեղծութիւնը
կը գերազանցէ: Բանաստեղծ չես դուն, բայց
ո՛րքան բանաստեղծական: Ի՞նչն ապացոյցն ես
սիրոյ մաքրութեան, աւելի մեծ քան ծաղիկնե-
րու մաքրութիւնը:

Երբ կը յառաջանաս՝ անբնութեանդ շողջո-
ղումին մէջ, աչքերը սիրոյ առջեւ կ'երկրպա-
զեն:

Ո՛վ վարդագոյն շապիկով աղջիկ, այնքան
սիրուն ես դուն, որ մարմինդ կարծես հոգիով
է շինուած:

Անձրեւը կը դադրի, ամպերը կը փարստին,
զարնան արեւը հորիզոններուն վրայ պայծա-
ռութիւններ կը թափէ քաղցրօրէն. այն ատեն,
ծաղիկներէն մին ժպիտ մը ցոյց կուտայ. դուն
այդ ժպիտն ես:

ՃէՆԱՊ ՇէՊԱՀԻԻՏՏԻՆ

Ճէնապ Շէպահիւտտին պէ՛յ ծնած է Պոլիս
մօտաւորապէս Հիւնթիթի 1287 թուին: Փարիզի
Համալսարանին մէջ ուսած է բժշկութիւն եւ
տղթորի վկայական ստացած: Միեւնոյն ատեն
իր գրական ուսումնասիրութիւններն ըրած է
Վիքթոր Հիւկոյի, Պոպլերի, Վէրլէնի հայրե-
նիքին մէջ:

Փոքր հանգէտներու մէջ իր սկզբնաւորու-
թիւնն ընկէ յետոյ, Ճէնապ Շէպահիւտտին
ամենէն փայլուն խմբագիրներէն մին դարձաւ
Սերվէրը Թիւնուանի, այդ մեծ շարաթաթերթին
որ արդի Թուրքիային Revue Encyclopedique
եւ Mercure de Franceն է միանգամայն: Այն-
տեղ բացատրեց մերօրեայ գրականութեան եւ
արեւմտեան գեղեցկագիտութեան սկզբունք-
ները:

Միծաղները

Սիրոյ բոլոր հովը էնոր աչքերուն մէջ կը
սարսուայ. յոյսի քերթուածին բոլոր յանկերդ-
ները իր շրթներուն վրայ կ'երգեն: Թուչտուն

հարմուկ մըն է որ ժուռ կուգայ զմայլանք-
ներու աշխարհի մը մէջ որուն ծիծաղը՝ լոյսն է :

Եւ այգպէս , իր հնդկաստանամեայ խանութ-
տութիւնը զէնիկա նման կը դարձնէ պաշտելի
կենդանի կրակի մը , անտարբեր արեւի մը որ
երբեք մարը չի մսներ , եւ որուն ամէն մէկ
կայծը հրճուանք մըն է :

Իր հոգիին պարտէզին մէջ , բոլոր գիշերնե-
րուն վերջալոյսին , ամէն վայրկեան կը տեսնուի
ծիծաղն այն ցնծութեանց որ կը հետեւին բոլոր
երկայն դժբաղդութիւններուն :

Ամէն անոնք որ զէնիկա կը տեսնեն , կը
կարծեն թէ այդ ծիծաղները նոյն իսկ իր շքրի-
ներն են , այդ ծիծաղները որ , մէկ մէկ վարդ
համրոյր դառնալու համար , կը թուին սիրոյ
չքիները հայցել :

Բերանդ

Ծնրադիր ունկնդրուած խօսքերուդ երգը կը
զարմացնէ եւ կը համոզէ ողբերուս բերանը :
Լուռութեան աշխարհը զոր ունիմ կեանքիս գի-
շերին մէջ՝ ամբողջապէս կը բնակաւորուի հը-
րայրքոտ երգովը բու բերնիդ :

Պատրանքներ կ' ունենամ , շնորհիւ խօսքե-
րուդ որ ականջիս մէջ կը մնան , երբ ձեռքս
կը զատուի հրաժեշտի ձեռքերէդ : Պահ մ' առաջ
լսուած այդ խօսքերն յիշելով , կը կարծեմ թէ
միայնակ չեմ սենեակիս մէջ :

Երթներդ ինծի սիրտիս մը կը թողուն .
կեանքի խորհուրդին երաժշտութիւնը որ չքի-
ներէդ կը թռչի , երջանկութեան խոստում մը կը
թողու իմ յուսահատութեանս գիշերին :

Այդ բոլոր գեղեցիկ երգերը սո՛ւա են , բայց
ի՛նչ փոյթ . իմ սիրտս կը թրթոյս այդ քաղց-
րապաշտակ սուտերով , այդ սուտերով որոնք
կեանքս յոյսով մը կը պարուրին :

“ Հ Ա Յ Ի Կ ” ին կոնդակը

ԽՐԻՄԵԱՆ “ Հայրիկ ” ի ուրուներհինգամ-
եայ յոբելեանին առթիւ , հանրային հանգանա-
կութեամբ գնելով Պ. Տէր Մարութեանի յորինած
կիսանդրին , Եւրոպայեան խումբ մը Հայեր
զայն նուիրեցին Գեորգեան ձեռնարանին . եւ
միեւնոյն ասեմ հանգանակիչ Մասնախումբը ուղ-
ղեց հետեւեալ նամակը Ամենայն Հայոց Հայրա-
պետին .

Վեհափառ Հայրիկ ,

Ձեր Վեհափառութեան ծննդեան ութսուն-
եւհնգամեայ տարեդարձին առթիւ , եւրոպա-
րնակ բազմաթիւ Հայեր փափագեցան Ձեր ազ-
գային բազմադիւն եւ անգնահատելի գործու-
նէութեան նկատմամբ իրենց հիացումն ու ե-
րախտագիտութիւնը յայտնել հանդիսաւոր ցոյ-
ցով մը , եւ որոշեցին հանրային հանգանակու-
թեամբ մը Պ. Տէր Մարութեանի յորինած Ձեր
Վեհափառութեան դէմքը ներկայացնող կիսան-
դրին նուիրել Գեորգեան ձեռնարանին , որպէս
զի այդ յարկին ներքեւ կը թուող ներկայ եւ
ապագայ սերունդները միշտ իրենց աչքին առ-
ջեւ ունենան Հայ ժողովրդին բոլոր ցաւերովը
ծանրաբեռնուած եւ այդ ժողովրդին յաւիտե-
նական երախտագիտութեամբը պաշարուած Ձեր
պաշտելի դէմքը : Հայ ազգը արդէն ամբողջու-
թեամբ յայտնած է Ձեր Վեհափառութեան իր
խանդաղասանքն ու սքանչացումը , տիպոս-
ներուն ամենէն գեղեցիկը՝ « Հայրիկ » տիտ-
ղոսը տալով Ձեր Վեհափառութեան . մենք մի-
այն խոնարհաբար բաղձացինք Ձեր Վեհափա-
ռութեան հանդէպ մեր զգացած որդիական յար-
գանքն ու զորովը յայտնել անգամ մը եւս ,
դառն օրերու մէջ ուր Ձեր Վեհափառութեան
ցոյց տուած կորովը բազմապատակեց մեր սէրն
ու հիացումը :

Մասշեւով ի համրոյր Ձերդ Վեհափառու-
թեան Սբ. Աջոյն , սրտագինս կը մաղթենք
երկար կեանք եւ երջանկագոյն օրեր ,
Որով մնամք որդիական ամենախորին յար-
գանօք :

Ձերդ Վեհափառութեան խոնարհ ծառայք
Ի դիմաց Հանդանակիչ Մասնախմբի
Գանձապահ Ա. Տեւադպիր Ա. Տեւապետ
Զ. ԶՐԱՅԵԱՆ Կ. ՓԵՀԼԻՎԱՆԵԱՆ Մ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

“ Հայրիկ ” ը պատասխանած է հետեւեալ սրբ-
աւարժ կոնդակով :

ՄԿՐՏԻՉ ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի եւ անհասանելի կամօքն Աստուծոյ Եպիսկոպոսապետ եւ Կաթողիկոս անենայն Հայոց, Ծայրագոյն Պատրիարք Համագրական Առաքելական Մայր Եկեղեցոյ Սբոյ կաթողիկէ Էջմիածնի Դերագնիւ պարոնայց Միհրանայ Յովակիմեան, Կ. Փեհլիվանեան եւ Զ. Զորայեան եւ որք ընդ ձեզ են անգամք հանգանակիչ Մասնախմբի կիսանդրոյն մերոյ, հարազատացդ Մայր Աթոռոյս, նուիրեմք ողջոյն հանդերձ Հայրապետական օրհնութեամբ :

Ընկալաք զթուղթ սիրելութեան Ձերոյ՝ ուղղելոյ ի 20 Յունուարի տարուոյս, որով ի դէմս հանգանակիչ Մասնախմբին յայտ առնէք մեզ գցոյցն համակրական զգացմանց հայ հօտին Եւրոպոյ առ Մեզ ի դէպս ութսուն եւ հինգամեայ յորելինի ծննդեան Մերոյ :

Որդեա՛կք հոգեւորք, գոհունակութեամբ սրտի ընկալեալ զնուէրն հայ հասարակութեան կողմանցը յանուն Հոգեւոր ձեռնարանի Մայր Աթոռոյս, Մեք կոնգրակաւս այսու հայրապետականաւ օրհնեմք զՄասնաժողովք եւ զմասնակից հասարակութիւնն, զովելով զեռանդրն եւ զնպատակն նոցին եւ մաղթեմք ի Միածինն Փրկչէ առատացուցանել ի Ձեզ զսէրն առ հայրենի սրբավայրս եւ յիշատակարանս, որք, աւա՛ղ, կան այսօր յանշուք վիճակի իբրեւ զայրի սգաւոր յամենայն ուրեք : Իսկ ես, որ թեւակոխեմս դէպ յարեւմուտս կենացս, զի՛նչ արդեօք ինձ մխիթարութիւն սրտի եւ հոգւոյ քան զվերացումն սգոյ եւ տառապանաց Սբոյ Եկեղեցոյ իմոյ, բարեխառութիւն եւ բարգաւաճումն եւ բարօրութիւն տառապեալ հօտիս, որ, աւա՛ղ, այնչափ ծանրացաւ եւ բազմապատկեցաւ, որ առաւել քան զկարս մարդկային անհնարին գարձաւ : Եթէ զԻսրայէլն այն վտարանդին եւ զերեալ առցուք Մեզ օրինակ, ապաքէն ոչ առաւելու սուգ նորա ի Բաբելոն քան զամս եօթանասուն : Իթէ օրինակն համբերութեան Յովքն ինձ ի յուշ գայցէ, չէին նորա հարուածք այն, զոր տեսի ես կատարեալն ընդ իս, ընդ հայրենի աշխարհին մեր եւ ընդ ապարազդ զաւակունս նորա : Այլ սակայն ըստ Դաւթի ես համբերելով համբերի Տեառն եւ համբերից մինչեւ հայեացէ յիս ի վշտադեակս եւ ողորմացի ինձ ըստ մեծի ողորմութեան իւրում, զի հաւատամ բոլորով սրտիւ զի ոչ ի սպառ անտես առնէ Տէր զազգն մեր եւ զհայրենի աշխարհն : Յոյսն ապագայ պայծառ եւ փառաւոր աւուրցն մխիթարէ զիս տակաւին եւ ես կամ մնամ իբրեւ զձերունին այն Տաճարին որ ակնկալէր Երկնային լուսոյն մեծաւ անձկանօք, որ ետես եւ ընկալաւ ի գիրկան

իւր եւ գոհ սրտիւ օրհնեաց զԱստուածն ասելով՝ « Արդ արձակեա՛ զձառայս քո, Տէ՛ր, ի խաղաղութիւն : » Ապա եթէ կամք Ամենակալին են թողուլ զլս զաշխարհս եւ կարէ՛վէր սրտիւ առ կոչոյն ընթանալ, եղիցին կամք Տեառն օրհնեալ :

Աղօթեմ, հարազատք իմ, աղօթեմ ես, ի Փրկիչն Յիսուս, որ պահեաց զԵկեղեցին իւր եւ զհօտն փոքրիկ յայսքան դարս եւ ի ժամանակս հաստատուն եւ յարատեւ, պահեացէ վերջստին յամայր ամօք եւ ժամանակօք ի նոյն անշարժութեան եւ յարատեւութեան : Կաց՛իք, մնաս՛լիք եւ զուրք փոքրիկ հօտ Հայոց ազատն Եւրոպիոյ անփորձ եւ անտասան, ի յաջողութեան եւ ի բարօրութեան մինչեւ ցօրն այցելութեան Տեառն եւ ի ձայն աւետաւոր, որ ասէ՛ « Արիք, պանդուխտ եւ տարագիր Հայք, ելէք եւ փութացարուք ի հայրենի աշխարհ ձեր, զի ծագեաց անդ լոյսն ազատութեան, փարատեցաւ խաւարն, վերացաւ սուգն, արիք եւ շինեցէք զաւերական եւ բնակեցէք ի նոսա, անկեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիրն, երկիրն զոր ես Տէր հարց Ձերոց : » Եղիցի եւ եղիցի : Ամէն :

ՄԿՐՏԻՉ

Կաթողիկոս անենայն Հայոց

Ի 10 Մարտի 1905 ամի

եւ ըստ տմարխո ՌՅԾԴ

Ի Հայրապետութեան մերում ԺԲ ամի

յԱրարատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Ի ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Թիւ 183

Պ. ՇԱՊԱՆԵԱՆԻ ՑՈՒՑԱՆԱԴԷՍԸ

Պ. Արսէն Շապանեանի գործերուն մասնաւոր ցուցահանդէսը զտաւ իրական ու շատ պատուաբեր յաջողութիւն մը : Կը թարգմանենք սուգեւ այն յօդուածները որ այդ ցուցահանդէսին նուիրուեցան փարիզեան մեծ լրագիրներուն մէջ :

« Ժուրնալ »ը կը հրատարակէր, Պ. Շապանեանի կենդանագրին հետ, հետեւեալ յօդուածը :

« Արուեստագէտի մը կողմէ՛ տեսակ մը ինքնավստահութիւն պէտք է, հասարակութեան առջեւ միայնակ նրեւալու եւ իր ջանքերուն ու հետախուզութեանց արդիւնքը ուղղամտօրէն անոր դատաստանին ենթարկելու համար : Պ. Արսէն Շապանեանի գործերուն ցուցադրութիւնը, որ այս պահուս տեղի կ'ունենայ Ժօրթ Բըթիի նկարչատան մէջ, նուիրագործումն է տաղանդի մը որ գիտէ ամենարարձր աստիճանով ճշմարտութիւն արտայայտել՝ պարզ լեզ-

ուով մը, ուր, երբեմն, բանաստեղծական սար- սուտը երազին ծնունդ կուտայ . այսպէս՝ Վեր- ջին ճառագայթները, Մակընթացութիւն՝ արեւու մոտսփի ասեկ, եւ մասնաւորապէս՝ Լուսնի ծա- գում՝ արագակոյտերու վրայ . Պ. Շապանեանի բոլոր նկարներուն մէջ , մասնաւոր ընդունա- կութիւն մը կը գտնենք երկինքներու խորու- թիւնն ու թիկեւութիւնն արտայայտելու , միտոյրտոն ու լոյսը ազատօրէն հիւ կուգան հոն իրենց մասնաւոր շրջապատութեանց մէջ :

« Պ. Շապանեան իր առաջին ուսումնասի- բութիւնները կատարեց Վիննաիկ , ուր հետեւ- ւեցաւ երկու մեծանուն վարպետներու՝ Լուիճի Գուէրինայի եւ Փաօլէթթիի խորհուրդներուն . յետոյ՝ փափարկով կատարելագործել իր ար- ուեստը , Փարիզ եկաւ եւ աշակերտեց Կիւս- թավ Մորոյի , Պէնժամէն Գոնսթանի եւ Ժան- Փոլ Լորանսի :

« Իր կոչումը ճշդուելով , Պ. Շապանեան իր մէջ աւելի մասնաւոր հակում մը զգաց դէպ ի ծովու տառններն ու անոր զուարթու- թեան կամ տրտմութեան տեղիները . ուստի եւ՝ քանի մը յուզուող էջերու մէջ , մեզի թարգ- մանեց աւագակոյտերը , ամայի ծովափները , ուր լուսինը կը բարձրանայ , կամ կոհակին թոյլ փայփայանքը աւագին վրայ՝ ամառուան գեղեցիկ իրիկունով մը : Պ. Արսէն Շապանեան ր սկզբնաւորութիւնն ըրաւ Ֆրանսայի Ար- ու՝ ստագէտներու Սալոնին մէջ՝ 1894ին :

« Ժորժ Փըթի նկարչատան մէջ այժմ ցու- ցադրուած նկարներն ու փասթելները կը ներ- կայացնեն ճիգ մը դէպ ի շօշափելի նպատակ մը դադափարական . այս շատ գեղեցիկ ամբող- ջութեան մէջ , արուեստագէտը իր ինքնու- թիւնը ամրապէս հաստատած է . արուեստա- սէրները , անձամբ քննելով , համարո՞ւ պիտի ըլլան մեր անկողնակալ դատումին :

« Պ. Շապանեան ստա ած է շատ մը մրցա- նակներ Ֆրանսայի եւ օտար երկիրներու մէջ . իր վերջին գործերէն մին, Մարը մեկող արեւը, կառավարութեան գնուեցաւ՝ Լիւքսանսպուրի մուսէմը դրուելու համար : »

ՅՐԵՏԵՐԻՒՒ ՊԱԹԱՅԼ

Թիէպօ-Սիսոն , Թան լրագրի հանձնարանով գեղարուեստական քննադատը , կը գրէ .

« Ժորժ Փըթիի մօտ , ակնարկ մը նետեցէք՝ անցած ատեննիդ՝ Շապանեանի յօրինած ծովի ուսումնասիրութեանց վրայ : Զանոնք գրեթէ ամէնքն ալ հրապուրելի պիտի գտնէք եւ ամէնքն ճիշդ դիտուած , իրենց գոյնի « էֆէ » ներունն մէջ դերձ այն մտադրական ու կարծր նօթերէն ու ռոնցմէ երկայն ատեն չկրցաւ խուսափիլ այս արուեստագէտը եւ որոնք մերթ կը կոտրէին իր աշխատութեանց արժէքը : Աւելի ճկուն , աւելի ներդաշնակ ու նուրբ դարձած է այժմ , եւ միեւնոյն ատեն իր մօթիֆները աւելի խնամ- ըով պէսպիսած , աւելի ճաշակով շարադրած է » :

« Եւ Նօրք Հերըլտ » ի փարբղեան ապագրու- թեան քննադատը կը գրէ .

« Ժորժ Փըթիի ցուցասրահներէն մէկուն մէջ

. . . Պ. Շապանեան համախմբած է իր գործե- րէն հարիւրի չափ , գրեթէ բոլորն ալ՝ ծովա- նկար : Անոնց մէջ ցոյց կուտայ ծովը իր բոլոր երեւոյթներուն տակ . բայց ամենէն յաճախ ժպտուն ծովը :

« Իր տեսիլներէն ոմանց մէջ , անհամար ձեր- մակ փոքրիկ կոհակներ կ'երեւան , որոնք իրա- բու ետեւէ վազելով կ'երթան տափեզրերին վրայ փառել եւ որոնք կը թռնին ձերմակ վըղ- նոցներ կապոյտ խորքի մը վրայ :

« Հիանալի արեւու մուտք մը ոսկեգօծ , սա- տափերանդ , արծաթաշող , աջ կողմի պատին մէջուղը աչքի կը զարնէ . լոյսը կը խաղայ կոհակ- ներուն վրայ եւ ամպ մը ծովուն մէջ կը ցո- լանայ , լուսաւորուած կողմին հետ հակապատ- կեր կաղմկելով եւ խորազրեցիկ տպաւորու- թիւն մը ձգող ամբողջութիւն մը ձեւացնելով :

« Այդ պատկերին վերեւ՝ ուրիշ նկարի մը մէջ՝ արուեստագէտը մեզի ցոյց կուտայ գորշ , տխուր ծովը : Արեւը մարած է , ծփանքները ծովափին վրայ փրփրագէզ կը փչըին , փոթորիկը թանձր ամպերուն ետին կը պատրաստուի :

« Ամենէն սիրուն կտորներէն մին 106 թիւը կըող նկարն է . ան ալ ծովանկար մըն է , կո- հակներ , ժայռեր . բայց պէտք է տեսնել՝ զգա- լու համար անոր գրեթէ աննկարագրելի հրա- պոյրը : »

« Լա Փրէս » ի մէջ Պ. Փոլ-Լուի Էրվիէ կը գրէր :

« Պէտք է երթալ տեսնել Ժորժ Փըթիի նը- կարչատան մէջ , Պ. Արսէն Շապանեանի նկարնե- րու եւ փասթելներու ցուցադրութիւնը : Ծովը մանաւանդ զբաւած է այս արուեստագէտը , որ սիրահար կը թուի աղօտալոյս առաւօտներուն , մեղամաղձիկ իրիկուններուն , տարտամ անհու- նութիւններուն : Պ. Շապանեան յաջողած է շատ լաւ արտայայտիլ բանաստեղծութիւնը ջու- րերու խաղացած երեսին՝ նորածագ լուսնի մը կամ մայրամուտ արեւի մը ճառագայթներուն տակ : Արշալոյսին ու վերջալոյսին բոլոր գու- նաշարքը կը գտնուի Պ. Շապանեանի նկարնե- րուն եւ փասթելներուն մէջ , եւ առանց ընդ- հարումի , առանց չափազանցութեան , առանց ողջմտութիւնը վիրաւորող ո եւ է բանի : »

Վերջ պէս , Ժիլ Պրաւը հրատարակած էր հնչակաւոր գրագէտ Ռընէ Ն եզոււայի հետեւ- եալ զմայլելի էջը , անհունապէս փաղաքշական՝ մեր տաղանդաւոր հայրենակցին համար :

« . . . Ընդարձակ սրահներէ , որոնք դա- տարկ կալորաներու կը նմանին , փայտէ անըս- տոյգ սանդուղներէ որոնք ելնարանի ձգտու- թիւն մը ունին , ելած էինք մինչեւ վերջին տամալը՝ լայն ատամունքներով բարձր , հպարտ աշտարակին , ուր կը մնան , անջնջելի , ոռւմբի հետքեր :

« Մեր վերեւ , թիկեւ մտաքսի ամպովա- նիի մը պէս , կը բաբախէր , կը թրթռար եր- կիկը մը խոր , շողշողուն , զուարթ , զոր տար- տամ ամպեր կը ցրցընէին ձերմակութիւններով որոնց մէջէն , յանկարծ , կ'անցնէին , երկայն

սեւ տօնադրօջներու պէս , վայրի ծիծառներու սուղող տարմերը :

« Վարը կը խորխուղէին , բաղեղներով եւ փոշիներով ծածկուած , աւերակներն այն վեհափառ ու վէս պալատին ուր Յովհաննա թագուհին մահուան դէմ կ'ոռնար , գիշեր ցորեկ ի դուր կը կանչէր՝ յիմար ժեսթերով՝ այն սիրականը զոր Աստուած իրմէ խլած էր . կը կուտակուէին խեղճուկ տուները , ինկած պալատները , Փոնթարապիի մեծագանգուած եկեղեցին , եւ լոյսի վիի մը մէջ՝ աւազի խրուսները , Պիտասոյի ոսկի խորշը՝ դէպ ի Ովկիանը խոյացող . ջուրը զանակաւոր , պատուական քարի կապոյտով փայլիւղ , զոր անհամար ծովորոնները եւ ձկնորսի նաւակներու վերադարձը — թեւեր ու առագաստներ , — թափորի ճամբու մը հանգունատիպ կ'ընէին :

« Եւ միւս կողմը , հովիտներու խորը , լեռներու կողը , թաւիչէ մարգագետինները կ'երեւային , եգիպտացորենի արտերը , խնձորենիի այգիները , կաղնիի անտառները , քուսուոր տանիքներով ազարակները . աւետեաց երկիրի անասման պարտէզ մը , թարմ ու կանանչ , ուր մարդ պիտի բաղձար ապաստանիլ , հանգչիլ , կեանքը պարփակել :

« Այդ հեռուոր տպաւորութիւնը՝ Պասքերու երկրին մէջ քաղուած , միտքս կը յաճախէ այժմ այս այնքան յստակ , այնքան փափուկ , այնքան թրթռուն , այնքան ներոյժ փայթեցնելու անշեւ , ուր Պ. Շապանեան մշտնջենաւորած է ամենէն այլազան երեւոյթները , ամենէն անակընկալ գունաւորումները երկնքին , կոհակներուն , աւազակոյտներուն , խութերուն :

« Ահա ծովը փորձիչ , փաղաքուշ , արեւով ճաճանչացայտ , կարծես հրդեհուած , որ կը փռուի , խաղաղ , հաղի մեղմօրէն վէտվէտուն , որ կարծես ա՛յ ուժ չունի ժայտերը գրկապնդելու . յետոյ , նենգաւոր , ահազղեցիկ , չարագուշակ , ինչպէս չար գազան մը որ խածնելու կը պատրաստուի եւ , դժնէ , հրէշային , կը խուժէ՝ ցասման ու աղէտքի յարձակումներով : Ահա տարօրինակ , կարմրորակ խարակները , որոնց դէմ կուգան կը փշրուին ու կը շառաչեն Ասլանտեանի հսկայ ալիքները . ահա հրուանդանները ուր դեռ քիչ առաջ՝ Պիարիցէն մինչեւ Սոքրա՝ դէտերը կէտերու հօտերուն երեւումը կը լրտեսեն , ահա՛ արկածախնդիր նաւերը : Ահա՛ աւազի բլուրները , ուր կը գալարուին՝ չարչարուողներու պէս՝ շոճերու սեւ կմախքները , ուր կը ցցուին անկերպարան խըլտակներ : Ահա՛ , լուսնակ գիշերներու դիւթական քաղցրութեան , արշալոյսին սատափաչող զարթումին , վերջալոյսներու խորհուրդին մէջ , կրանիտի խոշոր կտորները զոր Տիտան մը վերայն վրայն կուտակեց Գրուազիթի ծայրը :

« Կապրիի այդ նկարները , քնութեան հետ շփմամբ՝ քայլ առ քայլ յափշտակուած : Ամէնքն ալ տողորուած են լայնածաւալ հորիզոններու մաքուր պայծառութեամբը : Ատոնց տեսքը պիտի մոգէ այն անձերը որ իրենց էութեան լաւա-

գոյն մասը ձօնած են ծովուն , որ զայն ունկընդրելով , զայն շնչելով , զայն դիտելով կը զմայլին : Կը թուին ըլլալ շարք մը կենդանազրեր զոր ջերմեռանդ սիրահար մը դժեր է սիրուհիներու ամենէն գեղեցիկին , ամենէն յեղյեղուկին :

« Եւ հաճոյք մըն է ինծի համար ողջունել իր անցքին վրայ՝ այս երիտասարդ անկեղծ արուեստագէտը , որ ինք իրմէ միայն կը ներշնչուի եւ որու մէջ արդէն վարպետ մը կը զգացուի : »

ՔՐՈՆԻԿ

« Ալիանս Իսրայէլիթ »ի նման հայկական ընկերութիւն մը հաստատուելու պէտքը , որու մասին այնքան անգամներ Անահիթի մէջ խօսած եմ , այս պահուս արտասահմանի շատ մը լրագիրներու մէջ կը թուի օրուան հարց դարձած լլլալ : Բազմալիկալ վերջերս հրատարակած էր յօդուած մը ուր , այդ ծրագրին կարեւորութիւնը ընդունելէ յետոյ , գրողը Եգիպտոսը կը նկատէր իր յարմարագոյն վայրը այդպիսի ընկերութեան մը կեդրոնատեղի ըլլալու համար : Յօդուածագիրը կը հիմնէր զլիստորապէս սա պատճառաբանութեան վրայ , թէ Փարիզի մէջ կը գտնուի սակաւաթիւ եւ անհաստատ գաղութ մը , մինչ Եգիպտոս ունի այժմ մօտ 20,000 Հայէ բաղկացած մեծ գաղութ մը , զպրոցներ , ազգային կազմակերպուած կեանք , կառավարութեան ճանչուած առաջնորդարան , եւ աւելի մօտ է Մայր Հայրենիքին , — որով եւ՝ կեդրակացնէր՝ աւելի տրամաբանական է Եգիպտոսի մէջ հաստատել կեդրոնը այդպիսի ընկերութեան մը եւ նոյնտեղ՝ միանգամայն արտասահմանի Հայոց ընդհ. առաջնորդի աթոռը : Այդ կարծիքը սխալ է : Ընդհանուր առաջնորդը , ինչպէս եւ այդ մեծ ընկերութիւնը որուն հաստատումը ցանկալի է , այսինչ կամ այսինչ գաղութին համար չէ որ հարկաւոր են , — որքան ալ կարեւոր ըլլայ այդ գաղութը , — այլ ընդհանուր Հայութեան շահերուն ծառայելու պէտք է կոչուին . բաղձադիմի դերը զոր պիտի ունենան կատարելու թէ՛ առաջնորդը եւ թէ՛ այդպիսի ընկերութիւն մը , մանրամասնօրէն բացատրած եմ այստեղ մէկէ աւելի անգամներ , եւ կրկնել աւելորդ է . Հայութեան ու եւրոպական քաղաքակրթութեան ու քաղաքականութեան միջեւ յարաբերութիւնները բազմապատկել եւ ամրացնել , կապ հանդիսանալ

աշխարհին ամէն կողմը ցրուած Հայութեան հատուածներու միջև, խաղաղական, քաղաքակրթական միջոցներով նպաստել մեր դասին յաջողմանը եւ այդպէսով լրացնել ուրիշ ձեւով կատարուած գործունէութիւնը, այսպիսի դեր մը Եգիպտոսի մէջ կարելի չէ կատարել, այլ եւրոպական մեծ կեդրոնի մը մէջ, սաի անվիճելի է: Փարիզի գաղութը, թէպէս թիւով շատ նուազ կարեւոր քան Եգիպտոսի գաղութը, ունի սակայն տարրեր որ կարող են այդպիսի գործունէութեան մը կեդրոնավայրին այստեղ կատարուածը կարելի դարձնել, — անշուշտ իրենց աջակից ունենալով բոլոր հայ կեդրոններուն գործուն տարրերը. այս գաղութին մէջ, աւելի քան ո եւ է ուրիշ գաղութի մէջ, երեւցած են կէս դարէ ի վեր՝ ջանքեր, ձեռնարկներ, այն ուղղութեամբ որ շատ աւելի լայն ու կազմակերպուած ու տեւական ձեւով մը պիտի իրագործէ ցանկացուած ընկերութիւնը կամ ընդհանուր առաջնորդը: Ասիկա այնքան բացայայտ է որ նոյն իսկ Եգիպտոսի մէջ հրատարակուող թերթ մը, Լուսաբերը, չեչտեչով ամիս մը առաջ հրատարակուած յօդուածի մը մէջ՝ Հայկական մեծ ընկերութիւն մը հաստատելու պէտքին վրայ, Փարիզը յարմարագոյն կը նկատէր իբր կեդրոնավայր: Լուսաբերէն յետոյ Շիրակը եւ Ագաս-Բեւըր ձեռք կ'առնեն այդ հարցը, փութկոտ եւ խանգոտ ցանկութիւն մը ցոյց կուտան այդ ծրագիրը շուտով իրագործուած տեսնելու, իրագործուածը կարելի դարձնելու համար այլ եւ այլ միջոցներ կ'առաջարկեն: Այդ գաղափարին նկատմամբ, որուն իրագործման փորձ մը Փարիզի մէջ կատարուեցաւ երեք տարի առաջ ու վիժեցաւ, կարեւոր գաղութի մը մէջ այժմ երեւան եկած այս լուրջ ու կրակոտ խանդավառութիւնը երեւոյթ մըն է, որ նշանակութիւն ունի: Կը մտազոյս որ ուրիշ կեդրոն գաղութներու մէջ ալ այդ խանդավառութիւնը յայտնուի այդ նոյն գաղափարին նկատմամբ: Միահամուռ արտայայտուած ցանկութիւնը կրնայ մարմին տալ գաղափարին, որ չյաջողեցաւ այստեղ որովհետեւ նիւթական ուժը եւ համերաշխութիւնը կը պակսէր: Այս երկու տարրերը եթէ գոյութիւն ունենան, — եւ անկարելի չէ վերջապէս ունենալ զանոնք, — այդ մեծ ծրագիրը կարող է իրականանալ աւելի շուտ եւ աւելի զեւրաւ քան ինչ որ կը կարծուի: Այս մասին ի մտոյ պիտի խօսիմ աւելի մանրամասնօրէն: Առ այժմ կը շատանամ Ս.մինայի Հայոց Կաթողիկոսին ուշադրութիւնը անգամ մը եւս հրաւիրելով ընդհ. առաջնորդի խնդրոյն վրայ. լաւագոյն փոխադարձ նուէրը զոր Հայրիկը կարող է ընել Եւրոպայի Հայոց՝ իրենց վերջին յարգալից ցոյցին փոխարէն, լաւ առաջնորդ մը մեզի զրկելն է, եւ՝ շուտով: Այս հարցին լուծումը այլ եւս անյետաձգելի է: Կորովի, զարգացած, ազդեցիկ առաջնորդ մը Փարիզի մէջ հաստատուած, շատ տեսակէտներով օգտակար ըլլալէ զատ՝ կարող է նաեւ անհունապէս նպաստել Հայկական Միութեան մը

գաղափարին վաղընդիոյթ եւ լիակատար իրագործման:

Այդ հարցին յարակից հարց մըն ալ կայ որ աւա՛ղ, նմանապէս, զիտ « հարց »ի ձեւին մէջ մնացած է, — Եւրոպական կեդրոնի մը մէջ հայկական Գոլէժի մը հիմնարկութեան հարցը: Պ. Չերազ, իր այն յօդուածին մէջ, որու մասին խօսեցայ արդէն, կ'ընդունէր պէտքը հայ կրթական բարձր հաստատութեան մը Եւրոպայի մէջ հիմնարկումին, բայց վէճի առարկայ կը դարձնէր այդպիսի հաստատութեան մը յարմարագոյն տեղին խնդիրը. նկատի ունենալով, կ'ըսէր, մանկավարժական գերազանցութիւնը Գերմանիոյ ինչպէս եւ գերման քաղաքականութեան գերակշռութիւնը Տաճկաստանի մէջ, ոմանք լաւագոյն պիտի նկատեն որ գերմանական քաղաքի մը մէջ հիմնուի այդ դպրոցը. ուրիշներ, կ'աւելցնէր, պիտի նախընտրեն, նմանօրինակ նկատումներով, անգլիական, ամերիկեան կամ զուիցերիական քաղաք մը. ու ծանուցանելով թէ Պ. Մանթաշեան արդէն որոշած է Լոզանի մէջ հող մը գնել դպրոցի մը հիմնարկութեան համար, ինքը որոշ եզրակացութեան մը վերջէն չէր յանգեր տեղի ընտրութեան մասին: Լոզանի մէջ հող մը գնելու գաղափարը թերեւս պահ մը անցած ըլլայ Պ. Մանթաշեանի մտքէն, բայց այդ գաղափարը չէ իրագործուած եւ չեմ կարծիր որ իրագործուի: Լոզանի մէջ կայ կրթական հաստատութիւն մը, Պ. Նալբանտեանի ձեռքով հիմնուած. անոր քով ուրիշ մըն ալ կանգնել՝ անիմաստ պիտի ըլլար. ու Լոզանը բնաւ երբեք չունի քաղաքակրթական մեծ կեդրոնի այն առաւելութիւնները որոնք անհրաժեշտ են որպէս զի կրթական հաստատութիւնը զոր կ'երազենք տայ բոլոր օգուտները զոր կը սպասենք իրմէ: Գալով այն յօդուածին որ Պոսթրի Հայրենիքին մէջ հրատարակուած էր վերջերս այդ հարցին նկատմամբ, «անհամ կատակ» մը միայն կրնանք նկատել զայն եւ ուրիշ ոչինչ. յօդուածագիրը կ'ենթադրէ որ կ'ուզուի հայիկական հաստատութեան մը հիմնել Լոզանի կամ Եւրոպական քաղաքի մը մէջ, համալսարան մը՝ Փրանսական Համալսարանին համանման, իր գիտական, գրական բոլոր ձեւերով, 20,000,000 ֆրանք անհրաժեշտ կը նկատէ այդպիսի հսկայ ծրագիր մը իրականացնելու համար, եւ այդքան խոշոր գումարի մը յատկացումը օտար հողի մէջ հաստատութիւն մը հիմնելու՝ պարզ մտաւած կը համարի. յօդուածագիրը մոռցած է միայն յիշել թէ ո՛ւր տեսած է համալսարանի մը հիմնարկութեան առաջարկը. Անանիսի մէջ այդ հարցին նուիրուած յօդուածները « Համալսարան » բառն իսկ չեն պարունակեր. մենք միշտ « Գոլէժ »ի մը խօսքն ըրած ենք. խելագար ըլլալու է մարդ Եւրոպայի մէջ հայկական համալսարան մը հիմնելու համար. մեզի պէտք եղածը միջնակարգ վար-

ժարան մըն է, ֆրանսական լիսէներուն ծրագրով, ուր մեր պատանիները — մանաւանդ արտասահմանէն ու Տաճկաստանէն, — գան կանոնաւոր միջնակարգ կրթութիւն ստանան ու ազգային լուրջ դաստիարակութիւն, եւ կանոնաւորապէս պատրաստուին օտար համալսարաններ մտնելու. օգային ծրագիր մը չէ աս, մենէ առաջ, Լեհացիք, Իրլանտացիք, Հրեաները իրազործած են զայդ. մեր առաջարկն է հետեւել այդ ազգերուն օրինակին. քսան միլիոնի պէտք չկայ ատոր համար, կը բաւէ առ առուհիւն երկու միլիոն. այդ դպրոցը պիտի բանակնայ նաև մանկավարժական մասնաւոր բաժին մը, այն աշակերտներուն համար որ յատկապէս պիտի պատրաստուին ուսուցչութեան, եւ զըզրոցին գլխաւոր նպատակներէն մին պիտի ըլլայ այդպէսով՝ կանոնաւոր ուսուցիչներ պատրաստել — ինչ որ կը պակսի մասնաւորապէս Տաճկահայոց: Ֆրանսական քաղաքակրթութիւնն ըլլալով Հայոց մէջ տիրականը դարերէ ի վեր, անխորհուրդ պիտի ըլլար այդպիսի դպրոց մը հիմնել ուրիշ երկրի մէջ. եւ անիմաստ պիտի ըլլար չօգտուիլ այն թանկագին աշակերտներէն զոր ինքնաբերաբար խոստացան այդպիսի հիմնարկութեան մը համար՝ Ֆրանսացի քաղաքական, գրական, կրթական լրագրական անձնաւորութիւններ՝ Պ. Մանթաշեանի ուղղած իրենց նամակին մէջ զոր կը յիշէր « Գիւմրեցի » Անահիտի վերջին թիւով հրատարակած իր յօդուածին մէջ. միւս կողմէ, քանի որ Փարիզի մէջ է որ ունինք եկեղեցի մը, քանի որ Փարիզի մէջ է որ հաւանականաբար պիտի հաստատուի կեդրոնատեղին « Հայկական Միութեան », արամարանական է որ « Հայկական Գոլէօ » նալ նոյն քաղաքին մէջ հաստատուի, կապուած այդ ընկերութեան եւ այդ եկեղեցիին, ուժեղ եւ ներգաշնակ ամբողջութիւն մը կազմելով, իրար պահպանելու, իրարու վրայ հսկելու ջանագիր: Ոչինչ կ'արգիլէ սակայն այդ դպրոցին ծրագրին մէջ դնել ոչ միայն գերմաներէն եւ անգլիերէն լեզուները, այլ եւ գերման եւ անգլիական բրութեանց լաւագոյն տարրերը մտցնել հոն, աւելցնելով զանոնք ֆրանսական դրութեան լաւ կողմերուն: Գալով այն առարկութեան թէ արտասահմանի մէջ այնքան խոշոր գումարով հիմնուած հաստատութիւն մը կրնայ օր մը օտարանալ կամ կորչել, այդ խախուտ է ինքնին. բայց նոյն իսկ եթէ լուրջ ալ ըլլայ, շատ լաւ կարելի է այնպէս կարգադրել որ օր մը երբ Մայր Հայրենիքի պայմանները բարեփոխուին, այդ դպրոցը փոխադրուի մեր երկիրը:

Մինչ այս ծրագիրը գեւ կը մնայ ծրագիր ու լրագրական վէճերու իբր նիւթ ծառայելէ լաւագոյն բաղդի մը արժանանալու համար կը սպասէ ոսկեհունչ « Եղիցի » ին, այդ « Եղիցի » նաև հնչեց նմանօրինակ ուրիշ ծրագրի մը համար. Պօղոս Նուպար փաշա որոշեր է միլիոն

մը նուիրել՝ Եգիպտոսի մէջ հայկական վաճառականական բարձրագոյն դպրոց մը հիմնելու համար. Առանց սպասելու որ ինչքեն իրմէ այդպիսի գործի մը համար գումար մը յատկացնել, յղանալ ինքնին այդ պաղափարը եւ ինքնաբերաբար որոշել հարկ եղած գումարը նուիրել, ասիկա արտասովոր երեւոյթ մըն է մեր հարուստներու դասակարգին մէջ, զոր մեծ հաճոյքով կ'արձանագրենք: Վաճառականական բարձրագոյն դպրոց մը, Հայոց համար մեծապէս օգտակար հաստատութիւն մը կրնայ ըլլալ, ասի անվիճելի է: Հայր վաճառականական մեծ յատկութիւն ցոյց տուած է միշտ, բայց այսօր վաճառականութիւնը « գիտութիւն » մը դարձած է, իսկ մեր վաճառականները ամենամեծ մասամբ հին սիստեմով կը շարունակեն դործել, զուրկ արգի գիտութեան հայթայթած լայն միջոցներէն: Արկէց զատ այդպիսի դպրոցի մը մէջ, անուշտ ազգային կրթութիւնն ալ աշակերտներուն լրջօրէն տալու հոգ պիտի տարուի: Տալ ազգին վաճառականներ, պիտականորէն պատրաստուած, ընդհանուր բարգաւաճումով մը աշխարհին ճոխացած, ազգային դաստիարակութեամբ տոգորուած, անհուն բարիք մը ընել է ազգին: Արժարժել, զարգացնել գիտակցութիւնը իր բոլոր ձեւերով՝ մեր ժողովրդին մէջ՝ որ գեւ այնքան զուրկ է անկէց, նպաստել է անոր վերականգնումին: Պօղոս փաշայի հիմնելիք դպրոցը կարող է յառաջ բերել կարծուածէն շատ աւելի կարեւոր եւ բազմազան արգիւնքներ, թէպէտ ոչ-անմիջական, բայց ազգին ամենէն էական շահերուն համար մեծապէս օգտակար:

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

ՏԻԿԻՆ ՍԻՐԱՆՈՅՇԻ ՅՈՒՆԵԼԵԱՆԸ

Մեզի կը հաղորդեն թէ Տիկին Սիրանոյշ, նկատի ունենալով այն փոթորկալից կացութիւնը ուր այժմ կը գտնուի Կովկասը, ինչքան է յետաձգել իր յոբելեանին կատարումը: Կը կարծուի թէ այդ յոբելեանը պիտի տևի ունենայ յառաջիկայ աշնան:

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLER

Imp. D. DOGHRAMADJIAN 18, Rue des Gobelins, Paris.

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ԱՆԱՀԻՏ

- Թիւ 1. — Անարոյ Ֆրանս . Եպիկուրի պարսեզը , (Հատուածներ) , Թարգմանեց Ա. Զօպանեան ,
հեղինակին կենդանագրով . Գին 1 ֆրանք .
- Թիւ 2. — Այժրեճ Տը Վիկեիի Քերթուածները , հեղինակին կենդանագրով , Թարգմանեց Ա. Զօ-
պանեան : Գին 1 ֆրանք :
- Թիւ 3. — Օնար Խայեալի Քառեակները , քննական ուսումնասիրութեամբ մը պարսկերէն ընա-
զրէն Թարգմանեց Գ. Փառնակ . Գին 3 ֆրանք :

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ « ԱՆԱՀԻՏ »Ի

- Թիւ 1. — Նահապեճ Քուչակի Դիւանը , սիրոյ երգեր , խրատական եւ այլաբանական երգեր , պան-
դուխտի երգեր . Գինական զուտնասիրութեամբ մը հրատարակեց Ա. Զօպանեան . 3. ֆր .
- Թիւ 2. — Մկրտիչ Պեշիկաշեանի Քերթուածներն ու ճառերը , ծանօթագրութիւններով հրա-
տարակցեց Ա. Զօպանեան . 4 ֆր . 50

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ԳՐԳԻՐ

LES MASSACRES D'ARMENIE, témoignage des victimes; recueil de lettres, traduites en français par A. TCHOBANIAN: préface de GEORGES CLEMENCEAU, Librairie du Mercure de France. 3 ֆր. 50

L'ARMENIE, SON HISTOIRE, SA LITTÉRATURE, SON RÔLE EN ORIENT, par A. TCHOBANIAN, avec une introduction d'ANATOLE FRANCE. Librairie du Mercure de France, 1 ֆր .

ZEITOUN, DEPUIS LES ORIGINES JUSQU'À LA GRANDE INSURRECTION DE 1895 par AGHASSI: Traduction française d'A. TCHOBANIAN: préface de VICTOR BERARD Librairie du Mercure de France. 3 ֆր. 50

POEMES ARMÉNIENS ANCIENS et MODERNES, traduits en français par A. TCHOBANIAN, et précédés d'une étude de GABRIEL MOUREY sur la Poésie et l'Art arméniens. 2 ֆր .

CHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS, traduction française avec une introduction par A. TCHOBANIAN; préface de PAUL ADAM. Librairie Paul Ollendorff.

Ouvrage couronné par l'Académie Française 3 ֆր 50

ԱՆԱՀԻՏ Ի բաժանորդագրութեան պայմանները

Անահիճը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :

Բաժանորդագրինն է տարեկան 10 ֆրանք (Ֆրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկիրներ ,
2 տոլար (Ամերիկա), 5 րուպլի (Ռուսիա) :

Վեցամսեայ՝ 5 ֆրանք (Ֆրանսա), 6 ֆրանք (օտար երկիրներ), 1 տոլար (Ամերիկա),
3 րպլ. (Ռուսիա) :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին ղրկել հետեւեալ հասցէին ,

A. TCHOBANIAN

17, Rue La Bruyère

Paris

« ԱՆԱՀԻՏ » Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Բազու	Տիկին Մարի Սոււնդուկեանց
Ռուսճուգ	Պարոն Գառնիկ Մաղմանեան
Գահիրէ	» Միհրան Արզարեան
Վաննա	» Զարպինէլեան
Ֆիլիպէ	» Թագուր Հինդլեան
Թեհրան	» Լեւոն Բարայեանց (Տեսուչ Թեհրանի Հայոց երկսեռ գալոցներուն)
Նիւ-Եօրք	» Պետրոս Գարրիէլեան
Ուօքեկըն	» Տ. Մսաճեան
Իսթ Բէմպրիճ	» Գարրիէլ Մուչէղեան
Իսթ Ուօթըրթաուն	» Կ. Մալխասեան
Սէնթրըլ Ֆօլս	» Նշան Մինասեան
Զիքակօ	» Ս. Մուրատեան
Նեշուէ	» Յ. Արոզեան
Ուսթըր	» Մինաս Գարրիէլեան
Ֆրէզնօ	» Գ. Նալպանտեան
Դաւրէժ	» Մ. Զարաֆեան
Պաթում	» Մամաջանեան
Ֆիլատէլֆիա	» Մ. Մալխասեան
Նիւ Պրիթէյն	» Ս. Սաչաքլեան
Փրովիտէնս	» Աւագ Կարապետեան
Թիֆլիս (եւ չրջակայք)	» Սեդրակ Կիրակոսեան (Վանքի պերիօլով, տուն Յակոբջան- եանի, N. 15)